

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Katedra právních dějin

Smírčí kříže – trestně právní aspekty v českém právu

Diplomová práce

Marek Bassy

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Katedra právních dějin

Smírčí kříže – trestně právní aspekty v českém právu

Diplomová práce

Marek Bassy

Studijní program: Právo a právní věda

Studijní obor: Právo

Vedoucí práce: doc. JUDr. Ladislav Soukup, CSc.,

Katedra právních dějin.

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a uvedl všechnu použitou literaturu a prameny.

V Praze dne 31. 8. 2013

.....

Marek Bassy

Za odborné vedení, poskytování rad a materiálních podkladů děkuji vedoucímu diplomové práce doc. JUDr. Ladislavu Soukupovi, CSc.

Obsah

0	Úvod	7
1	Obecná charakteristika a počátek smírčích křížů	9
1.1	Smírčí kříže	9
1.2	Vývoj bádání o původu a významu smírčích křížů	10
1.3	Původ kamenných křížů	12
1.4	Kamenné kříže a kultura	16
1.5	Druhy kamenných křížů a jejich geografické rozšíření	18
1.5.1	Druhy kamenných křížových objektů	18
1.5.2	Typy křížů	18
1.5.3	Výskyt kamenných křížů na území České republiky	19
1.5.4	Umístění jednotlivých druhů kamenných křížů	21
2	Smírčí kříže a právo	24
3	Vývoj práva v Čechách	29
3.1	Středověké právo	29
3.1.1	Vývoj středověkého práva	30
3.1.2	Rozvoj městského práva	32
3.1.3	Městská správa v Čechách	33
3.1.4	Krajská správa v Čechách	33
3.1.5	Správa vrchnostenská a vesnická	34
3.1.6	Středověké právo za husitských dob	34
3.2	Stavovský stát	36
3.2.1	Organizace soudnictví ve stavovských Čechách	38
3.3	Koldínův zákoník	43
3.3.1	Kodifikace městského práva	43
3.3.2	Kristián Koldín	46
3.3.3	Vznik Koldínova zákoníku a jeho další osud	48
3.3.4	Stručný obsah Koldínova zákoníku	50
4	Smírčí smlouvy	51
4.1	Ukázky a příklady smírčích smluv	51
4.1.1	Smírčí smlouva z roku 1504 z Kokašic	52
4.1.2	Smírčí smlouva z roku 1548 z Křínova	53
4.2	Další ukázky povinností viníků	54
5	Závěr	57

Seznam použitých pramenů	58
Seznam použité literatury	58
Seznam obrázků v textu	59
6 Resume	61

Seznam použitých obrázků

Obrázek 1 Druhy kamenných křížových objektů	18
Obrázek 2 Typy křížů	19
Obrázek 3 Celkový výskyt kamenů na území ČR	20
Obrázek 4 Výskyt kamenných křížů	22
Obrázek 5 Výskyt křížových kamenů	22
Obrázek 6 Výskyt kruhových stél	23

0 Úvod

Cílem mé diplomové práce je přiblížit institut smírčích křížů, jeho souvislost s tehdejší společností a soudnictvím. Zároveň jsem se zaměřil na vývoj středověkého trestního soudnictví a jednotlivé soudy. Další otázkou, kterou se ve své práci zabývám, je objasnění spojitosti německého městského práva se smírčími kříži, důvod jejich zániku a souvislost mezi smírčími kříži a smírčími smlouvami.

Smírčí kříže jsou drobnými kamennými památkami, které lze najít na různých místech v krajině. Jsou důkazy toho, že středověká a ranně novověká společnost měla stejné problémy, jako dnešní společnost a byla velmi vynalézavá v jejich řešení. Tato možnost narovnání sporu, který by jinak skončil smrtí viníka, byla ve středověku unikátní.

Zaujala mě souvislost smírčích křížů s tehdejším právem, a jejich případné zakotvení v právu. Je zde nepochybná souvislost mezi nově se z Německa rozšiřujícím městským právem a rozšířením smírčích křížů. Není ale prokázáno pevné spojení smírčích křížů například s magdeburským právem.

Téma smírčích křížů je značně široké, proto uvedu i základní informace, jako jsou druhy a typy křížů, teorie jejich vzniku, i vývoj bádání o původu a významu smírčích křížů. Další důležitou kapitolou je jejich geografické rozšíření.

Pro téma práce je zajímavý také vývoj českého soudnictví. Přehledově pojednávám o této problematice od skromných základů na Velké Moravě, rozvinuté středověké soudnictví, k velkým společenským změnám husitské revoluce, které měly svůj vliv i na soudnictví. Rozvoj městského práva a první pokusy o jeho kodifikaci. Záběr této práce končí obecnou platností Koldínova zákoníku v Čechách a na Moravě. Koldínův zákoník sjednotil trestní právo a nadále nedával možnost uplatňovat obyčejové právo, které bylo se smírčími kříži pravděpodobně spojeno. Z těchto důvodů se ve své práci musím detailněji zabývat městským právem a jeho kodifikacemi s důrazem na jeho poslední a největší kodifikaci, Koldínův zákoník.

V závěru práce pak příkladně uvádím několik smírčích smluv a zkoumám jejich společné znaky.

Základními publikacemi, které mě k sepsání této předkládaného textu inspirovaly, byly Kamenné kříže Čech a Moravy od kolektivu autorů ze Společnosti pro výzkum kamenných křížů při Ašském muzeu, která jasným a srozumitelným způsobem popisuje původ a vývoj smírčích křížů, a spis Práva městská království Českého a markrabství Moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína, z pera Josefa Jirečka.

1 Obecná charakteristika a počátek smírčích křížů

1.1 Smírčí kříže

Smírčí kříže jsou součástí skupiny kamenných křížů, které tvoří jedny z mnoha drobných památek rozestých v naší krajině. Kamenné kříže mají různé tvary, dělí se většinou do tří skupin: Křížové kameny, kamenné kříže a kruhové stély. Materiálem použitým k jejich výrobě je, jak jinak, než kámen, který byl používán pro svou trvanlivost a odolnost povětrnostním vlivům. Jejich zpracování je na různých úrovních, ať už jednoduché opracování kamene do tvaru kříže, po velice kvalitně zhotovené kříže, prozrazující vysokou profesionální úroveň kameníka. „*Necelá polovina počtu křížů na našem území nese vysekaný obrazec kříže, náradí nebo zbraně, v některých případech letopočet nebo text.*“¹ Je pouze předmětem diskuze, zda vyobrazené předměty měly reprezentovat vražednou zbraň, nebo povolání oběti, či jiné skutečnosti. Nápisy na křížích jsou německy, nebo česky a většinou obsahují stručný popis události, případně určitý vzkaz duši zabitého. Letopočty pochopitelně značí datum události.

„*Důvody vzniku a umístění kamenných křížů a křížových kamenů jsou spjaty s působením křesťanství. V podrobnějším popisu teorií jejich původu zjistíme nesporné ideologické ovlivnění nejen důvodů, ale i formy jejich ztvárnění.*“² Smírčí kříže, tak, jak se jimi budu v této práci zabývat, vznikaly až ve vrcholném středověku. Umisťovaly se přímo na místa, kde k zabití došlo. Později byly často neodborně přemísťovány, nebo zničeny různými úpravami krajiny, rozšiřováním a budováním cest a dalšími neohleduplnými zásahy.

V souvislosti s rozvojem krajiny a jejími úpravami byly smírčí kříže přemísťovány na méně ohrožená místa, ať už za příkopy silnic, nebo dále od jejich původních pozic, ke kostelům, ke hřbitovním zdím, případně až do zdí opravovaných historických budov. Konec smírčích křížů znamenal až postupně se prosazující Koldínův zákoník z roku 1579, který sjednotil městská práva a určoval za vraždy jiné tresty. Prosazoval se postupně, mnohá města se jeho platnosti

¹URFUS, V. a kol. *Kamenné kříže Čech a Moravy*. 2. vydání. Praha, 2001. s. 16.

²URFUS, V. a kol. *Kamenné kříže Čech a Moravy*. 2. vydání. Praha, 2001. s. 16.

bránila, a až začátkem 17. století se dá považovat za obecně účinný, proto od té doby nově postavené kříže už nelze považovat za smírčí.

Kamenné kříže nejsou pouze českou specialitou, jsou rozšířeny především v Německu, Rakousku a Polsku, dále ve všech oblastech kam zasahoval vliv křesťanské Evropy.

1.2 Vývoj bádání o původu a významu smírčích křížů

Až do počátku 19. století byly kamenné kříže v povědomí pouze místního obyvatelstva a projevovaly se například v názvech některých míst. Kolem poloviny 19. století se na kamenné kříže začíná soustředit badatelské úsilí jak českých, tak německých badatelů. Především díky nově vznikajícím muzejním a vlastivědným spolkům.

Na Moravě byla velmi silná tendence spojovat kamenné kříže s věrozvěsty Cyrilem a Metodějem. Tato teorie byla formulována jedním ze zakladatelů Vlastivědného muzejního spolku v Olomouci, Janem Havelkou, v roce 1884. Dalšími zastánci této teorie byl Jindřich Wankel a František Příkryl.

Tito badatelé ale nezakládali své výzkumy na pevných vědeckých základech a již roku 1885 byla tato teorie vyvrácena článkem Josefa Kalouska, O kontroverzách cyrillo-metodějských. František Příkryl rozšiřovat teorii Jana Havelky i po jeho smrti v první polovině dvacátého století a chybně zůstává v obecném povědomí obyvatel dodnes.

„Od roku 1892 dává prostor tematicce křížů v tomto roce založený časopis Český lid, do kterého o křížích psali: A. Soka, J. Brož, J. Král, J. S. Baar a další. Ještě v témže desetiletí o kamenných křížích psaly časopisy Unser Egerland (1897), Zeitung für Österreichische Volkskunde (1897), Mitteilungen des Nordböhmisches Exkursions Club (1895) a mnoho dalších.“³

O kamenných křížích psali němečtí i čeští badatelé, díky rozšíření křížů se ale jejich zájmy málokdy překrývaly. Němečtí historici nebyli ovlivněni cyrilometodějskou tradicí, a proto většina z nich kříže určovala jako kříže smírčí,

³ URFUS, V. a kol. *Kamenné kříže Čech a Moravy*. 2. vydání. Praha, 2001. s. 19.

nebo pamětní. Dle dostupných pramenů publikoval první zmínku o smírčích smlouvách Hermann Hallwich v roce 1868 v *Dějínách horního města Krupky*. Z dalších německých badatelů bych zmínil Aloise Czerneho (1847-1917), který zkoumal kříže na Svitavsku. Z důvodu vysídlení velké části německého obyvatelstva po druhé světové válce byl výzkum německých badatelů značně omezen.

Díky péči rakousko-uherského ministerstva kultu a vyučování a od roku 1873 jeho orgánu Centrální komise se úsilí roztržštěných badatelů sjednotilo v jednu organizační základnu. Centrální komise pravidelně vydávala zprávy obsahující kromě množství uměleckohistorických památek i soupisy kamenných křížů a křížových kamenů, jejichž autorem je Franz Wilhelm.

Franz Wilhelm (1856-1940) svými příspěvky dostal kamenné kříže do povědomí veřejnosti. Popsal několik stovek kamenných křížů, především na severozápadu Čech. Přesto mylně používal názvosloví, které určuje původ popisovaného kříže. Používal zejména označení *švédský kříž*, které byly podle pověstí vztyčeny na památku úmrtí zahraničního vojáka, který zemřel při některé válce, nebo tažení. V roce 1900 jako první výrazně upozornil na významný fakt, a to vazbu mezi kamennými kříži a smírčími smlouvami.

Koncem 19. století započatý zájem o tyto památky trval do druhé světové války. Walter von Dreyhausen(1913-1990) v roce 1940 vydal první sborník, kde shrnul teorie o původu kamenných křížů a publikoval jejich katalog. Vycházel z prací německých autorů, díky čemuž je oblast Sudet zmapována lépe, než území vnitřních Čech.

V poválečných letech byla publikace na toto téma velmi problematická, kvůli církevní motivaci vzniku kamenných křížů. Často je čekal podobný smutný osud, který postihl i jiné církevní památky, byly ničeny, zanedbávala se jejich údržba a ochrana. Díky politickému uvolnění mohla být v roce 1970 vydána publikace od Vlastimila Sedláka, *Záhadné kříže*, ve které se věnuje křížům na Malé Hané. Sedlák odmítal Havelkovu cyrilometodějskou teorii a přiklání se k teorii smírčích křížů.

V osmdesátých letech se začali scházet nadšenci a historikové, kteří se zajímali o problematiku smírčích křížů a v roce 1984 založili Společnost pro výzkum kamenných křížů. „Společnost pro výzkum kamenných křížů vznikla jako aktiv externích spolupracovníků Muzea Aš v letech 1981-1984 s cílem vybudovat v ašském muzeu celorepublikovou evidenci monolitických křížů a ostatních drobných památek a starat se o jejich ochranu. Společnost se poprvé sešla v září 1984, i když část spolupracovala s muzeem v Aši osobně nebo korespondenčně již několik let předtím. Toto setkání založilo tradici každoročního setkávání členů Společnosti vždy o posledním víkend v září, na které přijíždí 70 – 80 osob z České republiky, Polska, Slovenska a Německa. Mimo to se práce společnosti účastní téměř 200 dopisovatelů.“⁴

Cílem Společnosti je katalogizace kamenných křížů na našem území a jejich ochrana, dále také Společnost vydává literaturu zaměřenou na problematiku smírčích křížů, včetně nejobsáhlejšího katalogu, *Kamenné kříže Čech a Moravy*, jehož první vydání bylo v roce 1997, také se věnuje záchranným pracím, kdy snaží navracet kříže do původního stavu a původní lokace.

1.3 Původ kamenných křížů

Původ mnoha kamenných křížů je dodnes neznámý, v dostupné literatuře je uvedeno mnoho teorií, některé založené na individuálním přístupu k určitému kříži, jiné snažící se obsáhnout problematiku globálněji. Kniha *Kamenné kříže Čech a Moravy*, z pera členů Společnosti pro výzkum kamenných křížů, nabízí dělení do sedmi kategorií původu. Při zkoumání níže uvedeného dělení a jeho aplikaci na určitý konkrétní kříž, nakonec dojdeme k více výkladům a budeme nuceni jednotlivé možnosti uvážít v závislosti na konkrétních podkladech.

1. Kult znamení smrti neboli pamětní význam
2. Smírčí význam
3. Hraniční znamení
4. Misijní původ

⁴ 30 LET SPOLEČNOSTI PRO VÝZKUM KAMENNÝCH KŘÍŽŮ. Muzeum Aš, kamenné kříže. [online]. Citováno: 10.3. 2013. Dostupné <http://www.muzeum-as.cz/kamenne-krize>.

5. Projevy germánské symboliky: víry v božstva a hrdinských eposů
6. Symboly rekatolizace
7. Znamení u cest

1. Kříž je spojen se smrtí už od dob ukřižování, dá se tedy předpokládat stavění křížů, jakožto připomínek tragických událostí, případně jako objektu kultu smrti. Díky křesťanství je kříž symbolem Kristovy smrti a proto je spojení se smrtí možný výklad u každého kamenného kříže. I kříže smírčí mají toto pamětní poslání. Dá se předpokládat, že některé kamenné kříže byly v průběhu času upraveny dodatečným nápisem, datací, či petroglyfem⁵, aby připomínaly jinou, novější událost, protože jejich původní účel byl zapomenut. Tyto nápisy, nám společně s dalšími vědeckými postupy datace, mohou dát vodítko pro hledání původního určitého významu kamenného kříže.

2. Smírčí význam kamenných křížů je spolehlivě prokázán mnoha historiky. Existuje zde ale disproporce mezi počtem objevených smírčích smluv, které blízce souvisí se stavbou smírčích křížů a počtem kamenných křížů, kterým se přisuzuje smírčí původ. Část tohoto počtu se dá přisoudit smlouvám ztraceným a zničeným, ale některé kříže jsou prokazatelně starší, nebo naopak mladší, aby mohly být smírčími kříži. Často se ale stává, že i když je v kronice zapsána zmínka o smírčí smlouvě, samotný kříž chybí. Důvody mohou být různé, kříž se mohl v průběhu let ztratit, nebo se pachatel mohl nějakým způsobem vyhnout povinnosti kříž zhotovit.

V souvislosti s původem smírčích křížů si musíme uvědomit, že právo v minulosti nefungovalo tak, jak ho známe dnes. Nebyla zde zásada legality, tak jak ji známe z pozdějšího trestního řízení. Fungoval institut krevní msty, později se objevily další možnosti, například možnost se z trestu vykoupit, dále i možnost smíru, tak jak jej známe v souvislosti se smírčími kříži. Někdy kolem roku 1300 byly možnosti smíru postupně ve středoevropských zemích začleňovány do tehdejšího trestního práva⁶. I tak ale bylo dopadení pachatele trestného činu často

⁵ Obrázek vytvořený opracováním povrchu kamene.

⁶ HEIMLICH, M. *Der Ursprung der mittelalterlichen Steinkreuze*. in: Mitt d. Schlesische Gesellschaft für Volkskunde. díl 34. Breslau, 1934. s. 143.

na příbuzných, nebo přátelích oběti. Soudy uzavírání smírčích smluv podporovaly, někdy dokonce vyzývaly, aby byly uzavírány. Smírčí smlouva mohla být uzavřena ve všech fázích stíhání. Mohla být uzavřena jak před jednáním samotného soudu, tak i po rozsudku.

„Smírčích smluv, které obsahují výslovnou zmínku o budování kamenného kříže, je v poměru k dochovaným křížům mizivě málo. Přesto jejich význam je nesporný. Dávají nahlédnout do mentality a psychologie našich předků, ukazují však také jasně, že postavení kříže, přestože se se mohlo stát v jednotlivém případě podmínkou toho, aby vina pachatelova byla v právním smyslu likvidována, nebylo právní sankcí, ale něčím jiným. Čím? Nepochybně především projevem pokorného uznání viny a zřejmě i snahou odčinit mysticky násilnou smrt, která někoho zastihla náhle tak, že na věčnost odešel nepřipraven. Ostatně podobný význam měl prokazatelně jiný závazek vyskytující se také ve smírčích smlouvách, kdy pachatel sliboval postavit drobnou církevní stavbu, jakou byla kaple, nebo vykonat zbožnou pouť do některého ze známých poutních míst. To všechno byly tedy akty očištění, ale také úcty k mrtvému a jeho duši.“⁷

Obsah smírčích smluv závisel na dohodě mezi pachatelem a rodinou oběti, soud do nich nezasahoval. Smírčí smlouvy obsahovaly peněžní vyrovnání s rodinou oběti, častý byl také peněžní příspěvek blízké farnosti. Ve smlouvách se vyskytovaly i různé další povinnosti, odprošení pozůstalých, omluva u hrobu oběti a často i zhotovení kamenného kříže. Viník musel kříž zhotovit buďto vlastnoručně, nebo ho musel dát na svůj náklad vyrobit. Kříže vyrobené pachateli jsou menší a hrubě opracované, kříže zhotovené za náklad viníka jsou zhotoveny kameníky a jejich um a profesionalita je snadno k poznání. Kříž byl následně umístěn poblíž místa, kde se čin odehrál na památku té neblahé události, jako veřejný projev pokory a smíření v duchovním smyslu.

Používání smírčích smluv ve střední Evropě se datuje od začátku vrcholného středověku, nejvíce ve městech, díky jejich větší právní vyspělosti. Zvyklost uzavírat s pachatelem smír se do Čech dostala z německých měst spolu s Magdeburským právem. Smírčí smlouvy se přestávaly používat s aplikací Koldínova zákoníku, který byl jako jediný účinný pro Čechy a Moravu až po roce

⁷ PRECLÍK, V. *Kameny pokání*. 1992. s. 251. URFUS V. Doslov.

1697. Proto lze kamenné kříže označované jako smírčí, zařadit mezi leta 1200-1700.

3. Mnoho pramenů dokládá funkci kamenných křížů jako znamení pro vymezení hranic. „*Panoval názor, že podoba kříže byla vhodná pro vymezení církevních pozemků. Znamení sekery pak mohlo být znamením výstražným: Učiniš-li za touto hranicí nepřistojnost, katova sekera tě nemine.*“⁸ Hraniční kameny, zejména pak církevní mohly mít podobu kříže, často s různými nápisy a letopočty. Takto se kamenné kříže používaly nejen církví, ale i bohatými statkáři nebo šlechtou. V dobových mapách a jiných pramenech jsou prokazatelně zmiňovány kamenné kříže a znamení kříže na neopracovaných kamenech, jakožto hraniční symboly. Dá se pouze spekulovat o tom, jestli byla na hraničních kamenech jednotná symbolika, protože během staletí mnoho křížů zmizelo a zbytek byl často přesouván.

4. Misijní, případně také Cyrilometodějský původ byl propagován pracemi Havelky, Wankela a Přikryla v 19. století. Jejich kořeny leží na Moravě, kde byly kříže nazývány Cyrilské, nebo Cyrilometodějské. Tato tradice pronikla i mezi německé obyvatelstvo žijící na Moravě, nasvědčuje tomu název Cyrilkreuz⁹, jímž byly kamenné kříže označovány. V Čechách a na Moravě nelze prokazatelně této misii přiřadit žádné kamenné kříže stojící ve volné krajině. V severní Evropě se ale lze setkat s kříži podobného tvaru s prokazatelně misijním původem.

Dle Cyrilometodějského původu měly být tyto kříže postaveny lidmi, kteří byli obráceni ke křesťanství Cyrilem a Metodějem, na památku jejich misie. Tato teorie byla prosazována zejména v 19. století katolickou církví a významně se promítla do místních tradic. U křížů, kterým byl přisuzován Cyrilometodějský původ lze pouhým pohledem rozeznat, že stupeň eroze povrchu neodpovídá objektu z 9. století. Dále značná část oblastí nálezů křížů, kterým byl přisuzován Cyrilometodějský původ byla v 9. století hustě zalesněna a téměř bez osídlení.

5. Germánská symbolika a její vliv na původ kamenných křížů je nejpravděpodobněji uměle vytvořená teorie, za jejímž původem stojí němečtí historikové a vznikla jako odpověď na Cyrilometodějskou tradici. Tyto spory byly

⁸ PRECLÍK, V. *Smírčí kameny*. Praha, 1990. s. 21.

⁹ SEDLÁK, V. *Záhadné kříže*. Velké Opatovice, 1969. s. 8.

vedeny především v příhraničních oblastech v souvislosti se spekulacemi o původním osídlení. Jako argument německých badatelů bylo často používáno symbolu slunce, který se vyskytuje na velice malém množství křížů v Česku a i na křížích na původně germánském území. Tento symbol byl ale používán velice široce například i na Arménských chačkarech¹⁰, které vznikaly od 4. do 8. století.

6. V dobách protireformace se katolická církev snažila o zviditelnění svého vítězství, kdy jako symbol vztyčený na území katolíků byla zvolena trojice křížů, dalšími teoriemi pro vznik skupin křížů může být jejich snášení do skupin ze stavebně, nebo zemědělsky ohrožených oblastí. Dá se předpokládat, že v těchto seskupeních jsou kříže různého původu.

7. Teorie o kamenných křížích jakožto výstražných znamení, případně dopravních, či celních značkách je založena na symbolech a relativně realistických podobách zbraní, které se na křížích nacházejí. Existující kameny pro označení cest, ale nelze s kamennými kříži srovnávat, jejich vzhled je odlišný. Záměna kruhových stél za tzv. "celní kola", které se objevují na cestách před celnicemi je také mylná. Kruhové stély jsou velmi podobné bretaňským náhrobníkům a nacházejí se pouze na území západních Čech. Dá se tedy předpokládat, že se jedná o importovaný kulturní vliv.

Některé kříže není možné přiřadit do žádné z výše uvedených kategorií, proto bych zmínil ještě jednu. Jedná se o poutní původ křížů, kdy jsou kříže stavěny v souvislosti s určitým poutním místem, pro zvýšení jeho přitažlivosti, případně je s křížem uměle spojena pověst církevního významu a poutní místo je tak vytvořeno. Kříže tohoto původu, ale nejsou velmi časté a tato teorie není hodnověrně potvrzena.¹¹

1.4 Kamenné kříže a kultura

Z dělení představeného výše vyplývá, že kamenné kříže jsou rozmanitými památkami, které umí být velkou výzvou, pokud je chceme dělit do různých kategorií nebo skupin. Odkaz naší západní evropské kultury lze krásně vidět na

¹⁰ Arménský křížový kámen, jednotícím prvkem je kříž, často se vyskytují přírodní motivy, například strom života.

¹¹ SEDLÁK, V. *Záhadné kříže*. Velké Opatovice, 1969. s. 10.

kamenných objektech se symbolem kříže, nemyslím zde nejen výše zmiňované kamenné kříže, ale také boží muka, hřbitovní náhrobky a některé mezní kameny. Všechny tyto objekty vyprávějí svůj příběh, často i příběh svých tvůrců. Jednotlivé motivy a drobné detaily, které se vyskytují i na objektech ve velice vzdálených zemích, k nám musely nějak dorazit. Krásným příkladem jsou výše zmiňované kruhové stély. Byly zřejmě stavěny pod vlivem Cisterciáků, kteří založili koncem 12. století klášter v Oseku a v Plasech.

Kamenné kříže měly vliv i na praktický život okolního obyvatelstva, ovlivňovaly názvy některých míst, určovaly hranice pozemků a stávaly se výraznými orientačními body.

V průběhu let ale nastaly události, které měly pro kamenné kříže negativní dopad a nyníšším badatelům komplikují práci. Zmíním přesouvání křížů a jejich seskupování kolem sakrálních objektů a do obcí, čímž dochází k narušení souvislostí důležitých pro daný kříž. Kamenné kříže byly původně umístěny ve volné krajině, měly připomínat významná místa a přesunem došlo k vytržení z kontextu původního místa, kde působily v souladu s krajinnými prvky. Dodnes však najdeme mnoho křížů, které na svých místech zůstaly, nebo byly opět přesunuty na své staré lokace dle zápisů z kronik.

„Působí již tím, že jsou. Stojí osaměle a mají zvláštní kouzlo, zvláštní osobitou krásu, jak rád zdůrazňuje autor této knihy. A ještě něco: vyvolávají zvláštní tajemný dojem. Možná že právě tím přitahují pozornost. Zdá se, že ztělesňují jakousi naléhavou otázku. Nebo snad stejně naléhavou výpověď? Jenomže o čem? Co vlastně znamenají?“¹²

Kříže inspirovaly jak výtvarnou, tak i literární tvorbu, vznikaly k nim legendy a příběhy. Příběhy na folklórních základech, jiné i kronikami ověřené. Z příběhů týkajících se kamenných křížů musím zmínit tři knihy Vladimíra Preclíka, člena Společnosti pro výzkum kamenných křížů, kterým se dostalo širokého ohlasu. Kamenné kříže nyní vzbuzují zájem veřejnosti, vznikly o nich krátké televizní dokumenty, podněcují zájem lidí o památky a krajinu v jejich

¹² PRECLÍK, V. *Kameny pokání*. 1992. s. 249. URFUS V. Doslov.

blízkém okolí, vznikají o nich internetové články a různými dalšími způsoby opět budí lidský zájem, i díky své tajemné minulosti a kráse.

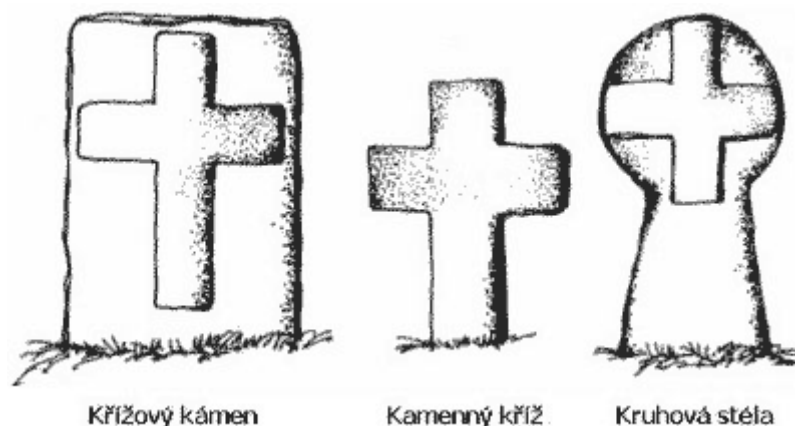
1.5 Druhy kamenných křížů a jejich geografické rozšíření

1.5.1 Druhy kamenných křížových objektů

Křížový kámen je kamennou deskou s dominantním vyobrazením kříže. Neplní smírčí funkci, jejich účelem je pietní vzpomínka na zemřelého.

Kamenný kříž je kamenný útvar upravený do tvaru kříže. Často na nich najdeme vysekané petroglyfy zbraní a nástrojů, dále datum či text. Některé kamenné kříže byly kříži smírčími.

Kruhová stéla je kamenný útvar typickým zakulaceným tvarem hlavice. Kříž může být vysekán do povrchu stély, případně může být kříž tvořen otvory v hlavici. Zřejmě byly stavěny pod vlivem francouzského řádu Cisterciáků. Existuje zde jistá podoba s celními koly, které měly upozorňovat na povinnost platit clo za použití cesty.

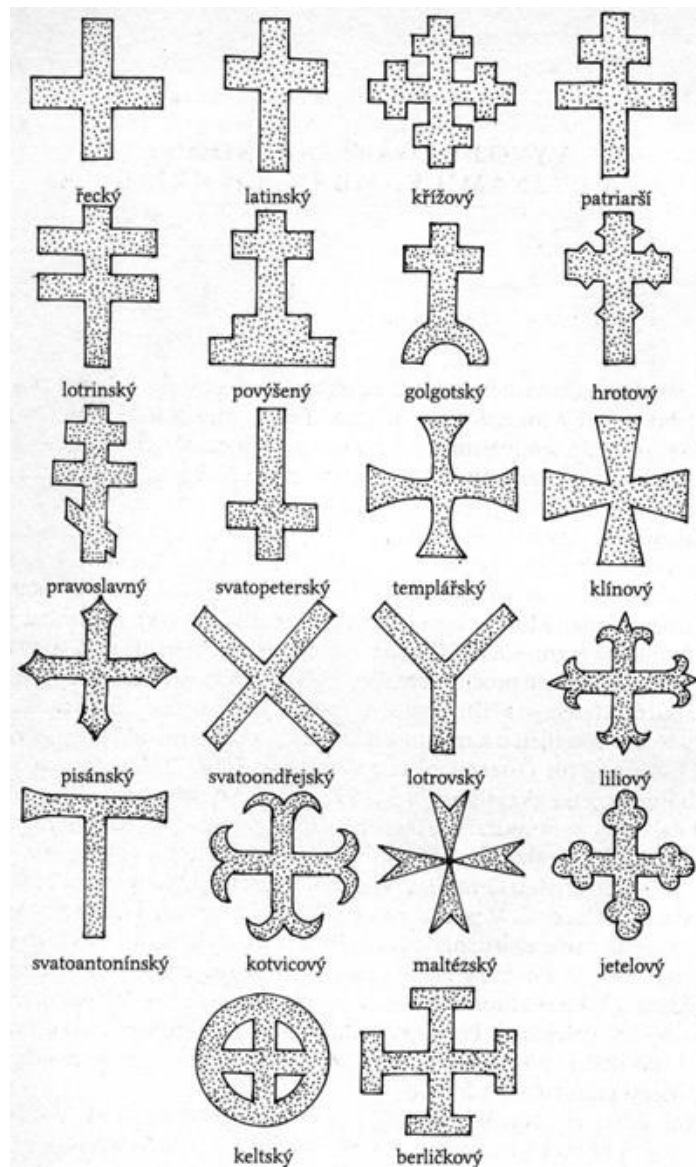

Obrázek 1 Druhy kamenných křížových objektů¹³

1.5.2 Typy křížů

Kříž je tvar velice univerzální a vyvíjel se v průběhu dějin. Typ kříže byl zejména ovlivňován uměleckým slohem daného období a také kulturními tradicemi.

¹³ Obrázek č.1. *Kamenné kříže Čech a Moravy*. 2. vydání. Praha, 2001. s. 17.

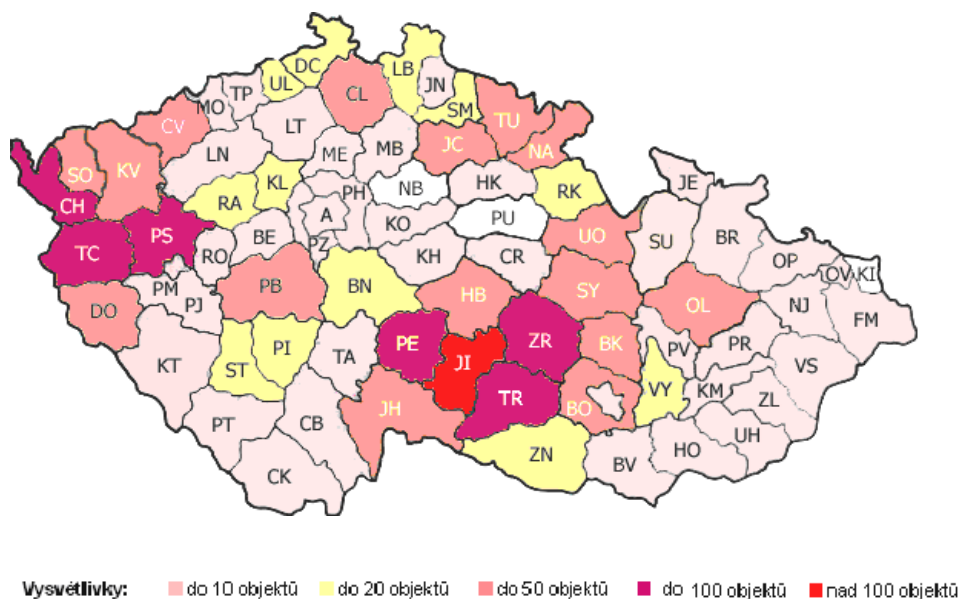

Obrázek 2 Typy křížů¹⁴

1.5.3 Výskyt kamenných křížů na území České republiky

Společnost pro výzkum kamenných křížů na našem území k datu 19. 9. 2012 eviduje přes 2500 objektů, které patří do skupiny kamenných křížů. Jejich výskyt se vztahuje ke středověkému osídlení, u obchodních cest a dalších významných míst.

¹⁴ Obrázek č.2, *Kamenné kříže Čech a Moravy*. 2. vydání. Praha, 2001. s. 18.

Obrázek 3 Celkový výskyt kamenů na území ČR¹⁵

„Podle výše znázorněné mapy okresů České republiky, kterou jsem vytvořil podle aktuálního stavu z roku 2008, je zřejmé, že výskyt těchto kamenných objektů, je nejčastější v oblastech lemujících státní hranici a to zejména v Plzeňském a Karlovarském kraji. Z okresů pak v těchto oblastech dominují Cheb, Sokolov, Karlovy Vary, Tachov a Plzeň-sever. Z příhraničních okresů je četný výskyt ještě v okresech Ústeckého (Chomutov, Ústí nad Labem, Děčín), Libereckého (Liberec, Česká Lípa, Semily) a Královéhradeckého kraje (Trutnov, Náchod, Jičín, Rychnov nad Kněžnou) a částečně i v Pardubickém kraji (Svitavy). V Jihočeském kraji je výskyt křížů ojedinělý. Nejméně jich je ale v celém Středočeském kraji. Na Moravě se kříže vyskytují v hojnějším počtu pouze na Vysočině a v Olomouckém kraji - v okrese Olomouc. Podle uvedené mapy je zřejmé, že stejně jako na západní hranici země, také na hranici mezi Moravou a Čechami - tj. Jihlava, Žďár nad Sázavou a okolí - se kříže vyskytují nejvíce. V ostatních moravských okresech se kamenné kříže nalézají jen zřídka a v okrese Karviná se nevyskytují vůbec.“¹⁶

¹⁵ Obrázek č. 3. KOZAR, M. *Smírčí kříže*. Brno, 2009. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Historický ústav. Vedoucí práce: MALÝ T. s. 16.

¹⁶ KOZAR, M. *Smírčí kříže*. Brno, 2009. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Historický ústav. Vedoucí práce: MALÝ T. s. 16.

1.5.4 Umístění jednotlivých druhů kamenných křížů

Katalog Společnosti pro výzkum kamenných křížů, který je nejkompletnějším seznamem kamenných křížů v České republice říká, že nejvíce nalezených objektů spadá do skupiny kamenných křížů, 56%. Druhým nejčastějším druhem jsou křížové kameny, kterých je 45% a nejméně zastoupeným druhem jsou kruhové stély, zbylé 2%. Ve všech oblastech s rozšířením kamenných křížů žilo velké množství německy mluvícího obyvatelstva. Z map uvedených níže vyčteme, že v západních Čechách jsou nejrozšířenější kamenné kříže a na Moravě křížové kameny. Jeden bod může označovat i skupinu křížů.

Největší počet kamenných křížů se nachází v Západních a Severních Čechách, jedná se až o 80% ze zatím objevených křížů, zbytek je rozmístěn v téměř všech částech České republiky, s velice malým počtem ve středních Čechách, Jižních Čechách a Moravě, kromě oblasti kolem Olomouce. Jak jsem zmiňoval výše, v těchto oblastech bylo značné procento německy mluvícího obyvatelstva a díky tomu silnější vliv Magdeburského práva. Další zajímavostí je značný výskyt kamenných křížů v oblasti horních měst. Toto mohlo souviset s vypjatějším životem horníků, kde se vraždy stávaly častěji a s větším počtem smrtících nehod.

Obrázek 4 Výskyt kamenných křížů¹⁷

Nejvíce se křížové kameny vyskytují v oblasti Vysočiny a na jihu Moravy. Menší počet se jich dále nachází i v západních Čechách. Tato anomálie je zatím ne zcela objasněná, křížové kameny nejsou spojovány se smírčími kříži, ale s pietní vzpomínkou na mrtvého, u křížových kamenů je znát ovlivnění náhrobními kameny.

Obrázek 5 Výskyt křížových kamenů¹⁸

¹⁷ Obrázek č. 4. KOZAR, M. *Smírčí kříže*. Brno, 2009. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Historický ústav. Vedoucí práce: MALÝ T. s. 17.

Kruhové stély jsou velice unikátní. Nacházejí se téměř výjimečně v Západočeském kraji. Ve středních Čechách se vyskytují pouze na Rakovnicku, v severních Čechách na Chomutovsku a Lounsku. Jedinou Moravskou kruhovou stélou je stéla v okrese Třebíč. Jak jsem zmiňoval výše, kruhové stély byly nejspíš stavěny díky vlivu Cisterciáků, kteří si tento neobvyklý tvar přivezli s sebou z Francie. V Čechách následně zdomácněl a rozšířil se.

Obrázek 6 Výskyt kruhových stél¹⁹

Kříže vyskytující se na kamenných křížích jsou nejčastěji typu řeckého, latinského a klínového, maltézský kříž nacházíme u nejmladších objektů. Na křížových kamenech se také vyskytují nejčastěji kříže řecké a latinské, dále ale nacházíme i ostatní typy, z důvodu snazšího zhotovení, než u kamenných křížů.

¹⁸ Obrázek č. 5. KOZAR, M. *Smírčí kříže*. Brno, 2009. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Historický ústav. Vedoucí práce: MALÝ T. s. 18.

¹⁹ Obrázek č. 6. KOZAR, M. *Smírčí kříže*. Brno, 2009. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Historický ústav. Vedoucí práce: MALÝ T. s. 19.

2 Smírčí kříže a právo

Unikátnost institutu smírčích křížů a jejich postavení v trestním právu minulosti souvisí s rozdílnostmi ve fungování trestního práva. Nyní, kdy platí zásada legality u státních zástupců, kdy jsou trestné činy stíhány, objasňovány, posuzovány a nakonec trestány podle zákonných norem, je situace úplně odlišná.

Už v roce 1900 si Franz Wilhelm ve svých pracích uvědomil souvislost mezi smírčími kříži a právem. Tuto souvislost lze vysvětlit pouze díky celkovému vývoji středověké společnosti a z něj vycházejícím vývoji českého středověkého práva. Vztah mezi smírčími kříži a právem se týká pochopitelně pouze trestního práva.

Osoba, která zabila jinou osobu, nebyla v raném středověku automaticky stíhána státními orgány, většinou ale svým činem vyprovokovala krevní mstu. Krevní msta, jinak také soukromá msta, byla uplatňována příbuznými, případně blízkými přáteli zabitého a nedávala prostor ničemu jinému, než usmrcení pachatele činu.

„Ocitáme se rázem ve zcela jiném prostředí, než na které jsme zvyklí. Veřejná iniciativa při pronásledování trestných činů je pro nás samozřejmostí. Naše doba má po ruce zvláštní státní orgán - policii, které služební povinnost ukládá objasnit každou nepřírozenou smrt. Vznikne-li šetřením podezření, že byl spáchán trestný čin, následují další kroky. Státní zástupce vznáší u soudu obžalobu. Od jednou již zahájeného trestního stíhání nelze samovolně upustit. Musilo by vyjít najevo, že trestný čin nebyl spáchán. Jinak rozhoduje soud, a byla-li vina prokázána, musí být pachateli uložen trest. Ani soud, ani ten, kdo zastupuje obžalobu, nemůže trestní stíhání zastavit např. proto, že o to požádá některý z poškozených s tím, že pachateli jeho čin prominul. Něco takového je z našeho hlediska zcela absurdní.“²⁰

Upevněním státní organizace došlo k postupnému omezování krevní msty. Z činů původně stíhaných celým rodem, kmenem a společností se staly trestné činy, u kterých záleží na tom, kdo je vrah a kdo je oběť. Zvyky a staré pořádky nevymizely samozřejmě ihned, jejich vliv se v českém právu projevoval silněji

²⁰ URFUS, V. a kol. *Kamenné kříže Čech a Moravy*. 2. vydání. Praha, 2001. s. 26-27.

a déle, než by se mohlo na první pohled zdát.²¹ Panovník si uvědomil určitou kontraproduktivnost doposud užívaných zvyklostí, kdy poddaní brali spravedlnost do svých rukou a usmrcený pachatel se tak nemohl případně napravit a být opět produktivním členem společnosti. Postupně tak vznikaly nové možnosti, jak stát reagoval na tyto trestné činy. Jednalo se zejména o možnost vykoupit se z fyzického vykonání msty a odškodnit nejbližší příbuzné zabitého.

Tento humánní způsob řešení sporu²² se na rozdíl od původního prostšího a jednoduššího řešení- krevní msty, která vyžadovala smrt pachatele, hlouběji zabýval jednotlivými aspekty lidské psychiky a zejména okolnostmi spáchání činu.

Je také nutné upozornit na fakt, že s příchodem křesťanství a s rozvíjejícím se vlivem církve a křesťanské morálky na společnost se ve všech oblastech života, tedy i v oblasti trestního práva, začíná projevovat vliv církevních předpisů. Právě církev ovlivnila pojetí deliktů, jako provinění proti bohu, porušení pravidel, které nám bůh seslal.

Varianta řešení krevní msty souvisela i s rozvojem soudnictví, když poškozený měl možnost vyřešit spor u soudu. Poškozený však většinou stále musel viníka sám najít a dopadnout, následně ho k soudu dopravit, to vše na vlastní náklady a odpovědnost. Tento nedostatek veřejné iniciativy při pronásledování viníků trestných činů provází celý středověk a jednotlivé výjimky zmíním níže. Vývoj trestního práva byl velice pozvolný a zdoluhavý, proto se veřejná iniciativa při pronásledování trestných činů prosazovala velice postupně a v plné podobě začala platit v období přechodu k panovnickému absolutismu.

Pokud se tedy pachatel před soud nakonec dostal, mohlo to být jak z velice vzácných případů veřejné iniciativy, tak, a to častěji, z důvodu obžalování soukromou osobou, a to nejčastěji příbuzným, nebo blízkým přítelem zabitého.

Další možností, jak postupovat, když byl člověk usmrcen, bylo mimosoudní vyrovnání s pachatelem činu. Jednalo se o uzavření smířčí smlouvy

²¹ MALÝ, K. *České právo v minulosti*. Praha, 1995. s. 113.

²² HANĚL, J.J. *O vlivu práva německého v Čechách a na Moravě*. Praha: Jednota právnická, 1874. str. 3.

mezi pachatelem činu a pozůstalými po zabitém. Soud do tohoto vyrovnání nijak nezasahoval, tyto mimosoudní vyrovnání dokonce podporoval.

„My Beatrice, kněžna Slezská a vládkyně Fürstensteinská²³ chceme, aby všem vyznavačům Krista, do jejichž rukou se dostane tento dokument bylo známo, že Konrád von Langinberc, bývalý stanovický mlynář, byl zbaven života Konrádem, bývalým správcem statku (rector curiae) v Pasečné. Za zavraždění tohoto člověka bratr Günther, nynější klášterní administrátor (správce johanitské komendy) nabídl ženě, dětem a pozůstalým příbuzným zabitého kvótu pokání, kterou potvrdila rada důvěryhodných mužů. Žena, děti a blízcí příbuzní, kteří byli při uzavírání dohody přítomni, přijali dohodnutou sumu 12 marek a připojili na dohodu své podpisy. Sumu půldruhé marky obdržel dále sluha zabitého za utrpěné škody a urážky a chirurg, který mu poskytl pomoc, dostal jednu marku. Na znamení shody byl na místě činu postaven kříž. Všichni zmínění po potvrzení dohody rezignovali při zasedání soudu, v přítomnosti fojta a přísedících na jakékoli činy, jež by mohly mít charakter pomsty, současně děkujíc za výhodné podmínky, stanovené touto dohodou. Aby se žádná ze jmenovaných osob nedopustila porušení této dohody, rozhodli jsme se opatřit dokument naší pečeti a pečeti bratra Günthera, administrátora kláštera (johanitů) a obyvatel Střihomi. Tím listina nabyla právní moci. Jako svědky této dohody uvádíme (...) a mnoho dalších důvěryhodných lidí. Dohoda byla sepsána rukou Konráda, rektora střihomských škol, dne 4. prosince, léta Páně 1305.“²⁴

Tato smírčí smlouva se váže k nejstaršímu dochovanému smírčímu kříži na území Slezska a nejspíše i střední Evropy v polské vesnici Stanowice a je datován ke dni 4. 12. 1305²⁵

V této smírčí smlouvě, stejně jako v ostatních smlouvách, jejichž příklady jsou v poslední třetí části mé práce, je jasně vidět, že se ve smírčí smlouvě nejednalo pouze o odškodnění poškozených, ale i o uznání viny, usmíření s pozůstalými a všemi, na které měl tento čin dopad a i o určitý akt pokání a kajícího, který je reprezentován stavbou kamenného kříže, kterým se právě pro

²³ Kněžna Beatrice byla vdovou po knížeti Bolkovi I. Svidnickém z rodu Piastovců.

²⁴ SÚA Praha, fond Johanité. Obec Stanowice náležela na počátku 14. století johanitskému řádu.

²⁵ SCHEER, A. *Krzyże Pokutne Ziemi Swidnickiej*. Swidnica: TRZS, 1987. s. 24.

jejich propojení se smírčími smlouvami, říká smírčí kříže. Suma, která je ve smlouvě zmiňována měla sloužit na pokrytí nákladů na pohřeb zavražděného, soudních výloh, dále finance na výživu a výchovu pozůstalých dětí a následně takzvané "hlavné", částka reprezentující výraz pokání. Ve smlouvě je take velice důležitá část, kdy se obě strany zavazují nekonat jakékoliv činy, které by měly charakter pomsty.

Smírčí smlouvy se tedy uzavíraly mezi poškozeným a pachatelem, měly obecnou právní sílu a vylučovaly trestnost pachatele. Smírčí smlouvu bylo možné uzavřít kdykoliv, v průběhu soudu, dokonce i po vynesení rozsudku, kdy pachatel čekal na výkon trestu. I proto lze nalézt ve stejné době doklady o podobných činech s velice rozdílným koncem, při jedné příležitosti byl pachatel popraven, při druhé si svůj život zachoval, záleželo především na vůli příbuzných oběti.

„Literatura dokládá, že stavění křížů souvisí s magdeburským právem (saským) z 1. třetiny 13. století. „Magdeburské městské právo odvozené ze Saského právního zrcadla bylo základem městského práva na severu Čech a Moravy, tedy v místech, kde výskyt křížů je poměrně nejhojnější.“²⁵ Neznamená to však, že by magdeburské právo závazně ukládalo stavění křížů. Městské právo bylo právem obyčejovým, takže nemohlo vytvořit pravidlo, které by ukládalo postavení kříže. Zvyk stavět kříže se vyskytoval i v oblastech, kam magdeburské právo nesahalo.

Obyčej stavět kamenné kříže na místech krvavých událostí nevycházel nikdy, přes nesporný a prokazatelný vztah k středověkému právnímu životu, z příkazu nějaké jednoznačné právní formy. Pozadí této zvyklosti bylo zřejmě širší. Proplétaly se v něm nepochybně od počátku představy právní, ale vyloučit nelze ani prvky rázu magie a pověr.

Nejdůležitější funkci plnily smírčí kříže v oblasti morální. Pachatel si musel svůj čin odpykat. Šlo především o akt pokání, o uvědomění si své viny. Postavení smírčího kříže bylo tedy spíše projevem kajičnosti, zcela jistě ne danou

*právní sankcí. Zdaleka ne všechny smírčí smlouvy totiž přikazují postavit smírčí kříž. Z toho vyplývá, že častěji záviselo na vůli těch, kdo smlouvu uzavírali.*²⁶

Původní účel institutu smírčích křížů byl ukončen rozšířením Koldínova zákoníku, jako dominantního zákoníku pro trestní právo v Čechách. Lze ale nalézt kamenné kříže, které lze datovat za tuto hranici, i když k nim nejsou žádné smírčí smlouvy a pachatel činu v tomto směru neměl žádné povinnosti. Obyčej stavět smírčí kříže byl v srdcích lidí zakotvený dostatečně hluboko, že tento způsob pokání vytrval.

²⁶ KOZAR, M. *Smírčí kříže*. Brno, 2009. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Historický ústav. Vedoucí práce: MALÝ T. s. 254

3 Vývoj práva v Čechách

3.1 Středověké právo

Středověké právo fungovalo velice odlišně od našeho aktuálního práva. Středověké české soudnictví bylo soudnictvím feudálního státu se všemi rysy k tomu patřícími. Jednalo se o účinný nástroj moci vládnoucí třídy a církve, čímž odpovídalo vývojovému stupni tehdejší společnosti a bylo závislé i na zvláštních okolnostech vývoje feudálních Čech. Činnost tehdejšího soudnictví měla vždy a ve všem politický charakter, zvláště v garantování feudálního společenského uspořádání i významem soudů jako mocenských pozic zápasících stran ve státu.

Pro český národ, stejně jako pro jiné národy, byly soudy institucí pečující o právo a spravedlnost, dával jim představu, že v jejich rozsudcích právo vítězí nad bezprávím a pravda nad lží. I sama dramatičnost jednání, jeho slavnostní ráz a přítomnost vážených postav vzrušoval lidský zájem více než leckterá divadelní představení a vytrhoval je z jejich nuzných a lopotných životů.

„Soudní případy nežily po staletí jen v přepisech rozmanitých procesních příruček a neuchovávaly se pouze v registraturách soudních akt; o slavných procesech se hovořilo mezi lidmi, pělo se o nich na jarmarcích, publikovala se a četla akta zvláště hlučných sporů, kolem soudních procesů vznikaly legendy a pověsti, náměty odtud pronikaly do literatury, zpěvu a výtvarného umění, protože lid správně chápal, že začasťe jde v soudním procesu o víc, než obsahuje žalobní petit a rozsudek. Do soudního sporu promítalo lidové povědomí zápas dobra a zla, a když došlo na soudu k nějakému křiklavému porušení spravedlnosti, když se tu nepodařilo zjednat zadostiučinění za nějakou křivdu a soud naopak pomohl k vítězství falši a klamu, byl tím právní cit lidu bolestně poraněn a lid potom promítl žádoucí řešení aspoň do pověsti, která se ke skutečné události připjala, v níž byli zločinci a věrolomníci, unikli soudu časnému, potrestáni nadpřirozeným způsobem.“²⁷ “

V průběhu let se v Českých dějinách nastřádalo nespočet výrazných soudních sporů, které se zapsaly do folkloru a lidového povědomí, čímž se staly součástí národních historických tradic. Mnohé z nich jsou významnými historickými událostmi, jiné přímo ovlivnily směřování Českých dějin. Mám zde

²⁷ KLABOUC, J. *Staré české soudnictví*. Praha, 1967. s. 8.

na myslí soudní procesy od Libušina soudu, proces s Janem Husem až po popravu 27 českých pánů roku 1621.

3.1.1 Vývoj středověkého práva

Pokud hledáme počátky slovanského státního útvaru na našem území, nemůžeme opomenout Sámovu říši, která pro nás z právního hlediska není až tak významná, neboť se jednalo nejspíše pouze o dočasné sjednocení slovanských kmenů proti výbojům kočovných Avarů a nájezdům franckých vévodů. Sámova říše se datuje do první poloviny 7. století.²⁸

Velká Morava, slovanský stát existující ve střední Evropě v devátém století, byl státem, v jehož čele stál kníže, v jehož rukou byla soustředěna vojenská, správní, soudní a nejspíše i zákonodárná moc. Vlivem mocenského sporu s východofranckou říší se kníže Rastislav, po neúspěšném pokusu u papeže, obrátil na císaře Michala III. z Cařihradu o vyslání byzantské misie. Konstantin s Metodějem se vedle misijní, pedagogické a literární činnosti věnovali i překladu církevních i světských textů. Metoděj přeložil Nomokánon, soubor církevních i světských zákonů, pravděpodobně s Konstantinem sepsal tzv. Soudní zákon pro laiky.

„Zakon sudnyj ljudem, který aplikuje normy církevního práva na světskou společnost. Byl vypracován podle byzantského vzoru a jeho modelem byla tzv. Ekloga. ve 33 člancích se zabývá předpisy práva trestního, majetkového a manželského. Zákon byl jen podpůrným pramenem práva, byl užíván pouze tehdy, když měnil dosavadní právo obyčejové nebo když pro řešení některých právních otázek obyčej chyběl.“²⁹

V českém státě bylo uspořádání podobné, jako na Velké Moravě. Moc tohoto státu se plně rozvinula až po pádu Velké Moravy. Právo sloužilo panovníkovi k upevnění jeho pozice a prosazování zájmů jeho, jakož i dalších privilegovaných vrstev společnosti. Hlavou této společnosti byl kníže z rodu Přemyslovců, který měl v rukou nejvyšší moc, vojenskou, správní, finanční

²⁸ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přepracované vydání. 2006. s. 23.

²⁹ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přepracované vydání. 2006. s. 25.

i zákonodárnou. Stejně jako Velkomoravský kníže, ale musel čelit tlaku velmožů, kteří usilovali o jeho oslabení a uzmutí alespoň části moci pro sebe. Velmoži tak hráli důležitou roli v politickém formování českého státu, ve sporech o nástupnictví mezi příslušníky vládnoucího rodu a hlavně na kolokviích svolávaných panovníky, kde se provozovalo soudnictví ve velmi závažných případech.³⁰ Z předchozího odstavce tak jasně vyplývá, že soudnictví bylo v době raného Českého státu provozováno zpočátku pouze panovníkem a na kolokviích.

Panství Přemyslovců se opíralo o ozbrojenou moc se soustavou hradů a pevností, na které Přemyslovci dosazovali ze své družiny posádky a úředníky. Na hradech tak vznikaly výkonné orgány raného feudálního státu, včetně moci soudní. Tyto orgány však nebyly samosprávnými orgány, byly to výkonné orgány podřízené panovníkovi raně feudálního státu.

„Nejdůležitější šlechtický a vůbec starý český soud, soud zemský, vznikl někdy v první části druhé poloviny 13. století za blíže neznámých okolností. Z různých náznaků snad můžeme usuzovat, že jeho zřízení bylo výsledkem přenesení soudní agendy dosavadních dvorských sjezdů na samostatný orgán, který mohl jednat operativněji a zasedat v častěji v pravidelných intervalech. Snad bylo toto vyčlenění soudní agendy z dvorských sjezdů provázeno i pokusem upravit přesněji postup řízení před novým soudem, snad tu byla i snaha formulovat některé zásady materiálního práva, jímž by se měl řídit, a zachycovat průběh i výsledky soudního jednání v písemnostech, které by vedli písařiklerikové, tedy na panovníkovi závislé nešlechtické síly, zkrátka pokusem zvýšit současně s reformou soudní organizace královský vliv při rozhodování rozepří mezi příslušníky šlechty a učinit ho rozhodujícím.“³¹

Na výše uvedené citaci je zřetelně vidět zápas mezi šlechtou a panovníkem, který provázel české země až absolutismu, kde skončil naprostým vítězstvím panovníka. Můžeme jmenovat další pokusy panovníků o předepsání kodifikace stanovující podmínky, za jakých může využívat svého majetku a stanovit meze, které jsou vyřčeny jeho chování, případně tato pravidla jednostranně měnit. Jednalo se psaný zákoník Václava II. a především

³⁰ FRANCEK, J. *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha, 1999. s. 14.

³¹ KLABOUCH, J. *Staré české soudnictví*, Praha, 1967. s. 123.

o zákonodárný projekt Karla IV. *Maiestas Carolina*, zvaný Karlův majestát. Šlechta si uvědomovala, že pokud by tyto zákoníky prošly, znamenalo by to pohromu pro její možnosti spravovat své zájmy alespoň v částečné nezávislosti na panovníkovi, a proto tyto kodifikační pokusy už v zárodku zmařila.

V souvislosti se smírčími kříži jsou pro nás zajímavá dekreta knížete Břetislava, vyhlášená v polském Hnězdně roku 1039, která obsahují značnou podporu státu křesťanské církvi, uznávají církevní předpisy v oblasti manželství, církevních svátků a šestidenního pracovního týdne. Dále ustanovuje povinnost arcikněžím- hradským kněžím, dávat podněty pro stíhání osob podezřelých ze spáchání vraždy.³²

S velkým rozvojem zakládání měst ve druhé třetině 13. století souvisí rozvoj nové vrstvy obyvatelstva, která měla zvláštní právní postavení a tím i rozvoj městského práva. Soudy ve městech se zabývali zcela jinou problematikou, zejména majetkovými procesy.³³

3.1.2 Rozvoj městského práva

Města v průběhu let vymezovala svůj vztah vůči panovníkovi i šlechtě a městské právo se na formování tohoto vztahu silně podílelo. Tato práva se nejvíce týkala správního řízení města, dále trestních a procesních pravomocí obyvatelstva. Na území českého státu městské právo přicházelo v průběhu 13. století z Německa. Druhy městského práva souvisely s geografickou polohou měst a jejich vzdáleností od ostatních německých měst, používající různé právní okruhy městského práva. Jednalo se především o právo magdeburgské, které bylo rozšířeno v Sasku a následně především v severních Čechách, dále právo norimberské rozšířené v jižním Německu a následně v západních Čechách. Mnoho dalších měst se řídilo právem odvozeným z těchto dvou právních okruhů. V případě, že město užívalo městské právo jiného města, bylo na něj vázáno po právní stránce a soud mateřského města byl užíván jako soud odvolací a také k němu směřovaly žádosti o naučení. Toto bylo upraveno až v roce 1387 Václavem IV. který soudům zakázal odvolávat se do zahraničí. Městy pro odvolávání se tedy staly pro magdeburgské právo Litoměřice a Olomouc a pro

³² MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přepracované vydání. 2006. s. 31.

³³ KLABOUCH, J. *Staré české soudnictví*, Praha, 1967. s. 17.

právo norimberské Staré Město pražské a Brno. To bylo také důvodem, proč se Litoměřice a další města, která používala magdeburgské právo, snažily bránit obecné platnosti Koldínova zákoníku, který mimo jiné znamenal konec pro užívání smírčích křížů v jejich původní podobě, jak bude pojednáno dále.

3.1.3 Městská správa v Čechách

Zakládání nových měst a vytváření měst ze starších osad bylo prováděno souborem privilegií. Tyto privilegia byla právním základem existence měst a také tím, co je odlišovalo od ostatních osad, i když tyto osady měly hradby, nebo právo trhu. Privilegia obsahovala ustanovení týkající se vnitřní organizace a správy města, vymezení povinností obyvatel, právo, kterým se město mělo řídit (viz právní okruhy výše), oprávnění vlastního výkonu soudnictví a správy. Tato privilegia se tedy dají považovat za podklady pro městskou autonomii a samosprávu.³⁴

Předchůdcem privilegií byly výsady, které panovník vydával určitým osadám, které byly obvykle nějakým způsobem odlišené od zbytku obyvatelstva, národnostně nebo způsobem práce. Jedná se například o *Výsady Němcům Pražským vévodou Soběslavem II. udělené*.³⁵

3.1.4 Krajská správa v Čechách

Obdobně jako díky intenzivnímu rozvoji měst vznikala městská správa, tak díky překonávání feudální rozdrobenosti a dalších odstředivých tendencí nastala přeměna původní hradské správy, která již přestávala plnit své funkce, ve správu krajskou. Hybnou silou tohoto procesu bylo zakládání královských měst a přidělování výkonu městské správy jednotlivým velmožům. Následkem tohoto procesu byla v Čechách v průběhu 13. -14. století vytvořena krajská správa obsahující větší územní správní celky-kraje. Vytvořilo se tak 12 krajů: pražský nebo kouřimský, slánský, žatecký, bechyňský, práchenický, plzeňský, písecký nebo rakovnický, litoměřický, boleslavský, hradecký, chrudimský a čáslavský. Zvláštní postavení měly tzv. kraje vnější: Loketsko, Trutnovsko, Žitavsko, Kladsko. Spojení těchto krajů s Čechy bylo založeno na lenních vztazích. Krajská správa se vytvořila pouze v Čechách, ve zbytku zemí české koruny vytvořena

³⁴ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přepracované vydání. 2006. s. 39.

³⁵ ČELAKOVSKÝ, J. *Privilegia měst Pražských*, Praha, 1886. s. 16-17.

nebyla, i když na Moravě vznikly správní obvody navazující na přemyslovské úřední. Nedaly však vzniknout ucelené právní soustavě.³⁶

Díky krajské správě a jejímu rozšíření v Čechách nastal další posun ve stíhání pachatelů trestných činů. Krajskou správu vedli úředníci zvaní poprávci, nebo latinsky “iudices provinciales“, krajští soudcové. Jednalo se o úředníky jmenované panovníkem, plnili úlohy soudců a zároveň výkonných policejních úředníků, dnes tedy nepředstavitelná úloha, soustřeďující v rukou obrovskou moc. Jejich úkolem bylo vykonávání spravedlnosti, tedy konati po-právu. Jejich úkolem bylo stíhání zločinců, zajišťování bezpečnosti na cestách, potírání penězokazectví a kontrola dodržování měr a vah na trzích. Úřední povinností poprávců bylo také stíhání osob, o kterých se proslýchalo, že spáchali nějaký závažný zločin, případně prchaly před spravedlností a vyhýbaly se soudu. Kvůli jejich malému počtu a neefektivitě tehdejších policejních metod, tehdy nadále fungovala krevní msta a stíhání osob podezřelých z vraždy příbuznými pozůstalých.

3.1.5 Správa vrchnostenská a vesnická

Tato správa byla nejnižší složkou feudální správy, jednalo se o správu vykonávanou nad poddanými jednotlivými feudály. Feudál jakožto vlastní půdy provádí svůj podíl na výkonu státní moci. Je pánem nad svými poddanými a má nad nimi pravomoci správní, soudní a finanční. Tato správa byla zakořeněna v obyčejovém právu.

Vlastní výkon správy byl prováděn feudálem vybranými úředníky, v Čechách se jednalo o rychtáře, jinde se nazývali fojtové a šoltýsové. Pod jejich správou také vznikají vesnické soudy, soudící méně závažné činy.³⁷

3.1.6 Středověké právo za husitských dob

„Vývoj soudní soustavy přerušila husitská revoluce, která nahradila přijaté normy božím zákonem. Základem politického programu husitů se staly takzvané čtyři pražské artikuly, formulované v červenci 1420.“³⁸

³⁶ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přepracované vydání. 2006. s. 38.

³⁷ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přepracované vydání. 2006. s. 43.

³⁸ FRANCEK, J. *Zločin a trest v českých dějinách*, Praha, 1999. s.15.

Čtyři pražské artikuly jsou název politického a věroučného husitského programu, který obsahoval 4 body týkající se církve a křesťanské společnosti, jejich cílem byla její náprava. Za autora tohoto textu je pokládán Jakoubek ze Stříbra a podíl na něm měla i teologická fakulta pražské univerzity.³⁹

Aplikace těchto norem znamenala rozbití dosavadní struktury státní organizace, odmítnutí základních principů feudálního práva a počátek formování nového právního vědomí.

Po období velkého hospodářského růstu zajištěným mimo jiné velkým rudným bohatstvím českých zemí, se začíná projevovat krize středověké společnosti a to především v oblasti ekonomické. Začínaly se prohlubovat majetkové rozdíly mezi jednotlivými vrstvami společnosti, jak ve městech a na venkově, tak i mezi šlechtou, dochází ke zchudnutí nižší šlechty. Katolická církev také prochází hlubokým úpadkem a krizí, který vyvrcholil papežským schizmatem roku 1378.

Církev svým působením na celou společnost upevňovala ve vědomí lidí představu o uspořádání společnosti a prohlašovala toto uspořádání za neměnné. Tento náhled na svět, který lidem církev dávala, byl pro ně i téměř výlučným zdrojem poznání a díky tomu měla církev nad společností obrovskou moc. Složitá hierarchická struktura církve, kdy nad prostými věřícími stáli jejich kněží, nad nimi stáli vyšší církevní hodnostáři a na vrcholu církve stál papež, korespondovala se strukturou tehdejší společnosti, kdy nejnižší stáli poddaní, poddané ovládali jejich páni, dále králové a v čele světské společnosti stál císař. Církev jako univerzální instituce prostupující státy tímto uspořádáním reprezentovala, vysvětlovala a i zdůvodňovala toto feudální společenské uspořádání.⁴⁰

Kritika církve, která vyústila ve vznik protestantského hnutí, byla způsobena i zvyšující se finanční náročností na chod církve, který dal vzniknout i například prodeji odpustků a častým nenasytným životem církevních hodnostářů.

³⁹ PALACKÝ, F. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*. Praha, 1921. s. 551.

⁴⁰ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přepracované vydání. 2006. s. 45.

Čtyři pražské artikuly se pokoušely tento problém řešit a zjednat nápravu. Obsahovaly opatření odkazující církve zpět ke skromnosti a vyzývá k návratu církve k jejím kořenům a omezení světského panování. Dále vyzývá k potírání hříchu ve všech stavech, svobodné kázání Božího slova a uzakoňuje přijímání pod obojím způsobem.

„Najprvé: aby slovo Božie po kráľovství Českém svobodně a bez překážky od křesťanských kněží bylo zvěstováno a kázáno, jakož Spasitel náš prikazuje...

Druhé: aby velebná svátost těla a krve Božie pod oběma způsobama chleba a vína všem věrným křesťanuom, jimž hříech smrteľný nepřekážie, svobodně byla dávana, podlé ustavenie a prikázanie Spasitele...

Třetí, že mnozí knězie a mnišie světským právem panují nad velikým zbožím tělesným, proti prikázání Kristovu a na přiekazu svému úřadu kněžskému a k veliké škodě pánóm stavu světského: aby takovým kněžím to neřádné panovanie odjato a staveno bylo, a aby podlé Čtenie nám príkladně živi byli a navedeni k stavu Kristovu a apoštolskému...

Čtvrté, aby všichni hříechové smrteľní a zvláště zjevní a jiní neřáďové zákonu Božiemu odporňí řáďem a rozumně od těch, jenž úřad k tomu mají, v každém stavu byli stavováni a kažení, a zlá a křivá pověst o tejto zemi aby vyčištěna byla, a tak aby se obecné dobré dalo kráľovství a jazyku Českému...“⁴¹

3.2 Stavovský stát

V omezené podobě byly čtyři pražské artikuly přijaty basilejským sněmem a roku 1436 byla na jihlavském sněmu vyhlášena základním zákonem země.

Těmito pravidly došlo v českých zemích ke krystalizaci tří stavů, které se měly rovnoměrně podílet na moci ve státě. Jednalo se o stav panský, rytířský a městský.

Ve stavovském období v Čechách vznikly různé soudy s celostátní působností.

⁴¹ PALACKÝ, F. *Archiv Český III*, Praha, 1844. s. 213-216.

„V období stavovského státu došlo k oživení a prohloubení sítě soudních orgánů. Celostátní působnost měl především šlechtický zemský soud větší, avšak svého postavení v předhusitské době již nedosáhl. Předsedal mu král, v jeho nepřítomnosti nejvyšší purkrabí, vlastní jednání bylo náplní práce zemského sudího. Působili v něm nejvyšší zemští úředníci a dvacet přísedících (12 pánů a 8 rytířů). Zemský soud řešil majetkové spory přesahující hodnotu 10 kop grošů českých (což odpovídá zhruba 60 dnům nádenické práce), ale i trestné činy. Do roku 1627 byl první a poslední instancí, proti jeho rozhodnutí neexistovala možnost odvolání.“⁴²

Jak je vidět v citaci výše, král se šlechtou byli v neustálém diplomatickém boji o moc ve státě, kdy se král na důležitá místa v soudním řízení snažil upřednostňovat své úředníky a šlechta naopak své zástupce. Tento boj (pokud byl vyrovnaný) umožnil větší nezávislost soudů a znemožnil jedné straně kompletně ovládnout daný soud.

Drobnější majetkové případy v hodnotě do 10 kop grošů českých projednával menší zemský soud.

V souvislosti s ovládnutím zemského soudu šlechtou, kdy na něm panovník vystupoval pouze jako první mezi rovnými, vznikl právě z popudu krále soud komorní. Původně zasedal za předsednictví panovníka, kdy přísedícími byla královská rada, jednalo se tedy o značně jednostranný soud.⁴³ Šlechtě ale netrvalo dlouho a podařilo se jí částečně ovládnout i tento soud, jeho předsedou se stal nejvyšší hofmistr. Komorní soud měl za předsednictví panovníka všeobecnou pravomoc v oblasti trestního práva a i v jiných oblastech konkuroval zemskému soudu, a to především v letech, kdy zemský soud nezasedal. Jednalo se o roky 1140-1453 a 1467-1485.

V devadesátých letech 15. století se král Vladislav II. pod tlakem šlechty vzdal práva odúmrtí i do budoucna a tím dvorský soud přišel o jednu oblast sporů,

⁴² FRANCEK, J. *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha, 1999. s. 16.

⁴³ KREUZ, P. *Postavení a působnost komorního soudu v soustavě českého zemského trestního soudnictví doby předbělohorské v letech 1526-1547*. Praha, 2000. s. 80.

kteřá vyla výlučně v jeho sfěře. Dvorskému soudu tedy zbylo soudit spory o léna uvnitř českého státu.⁴⁴

Opět z částečného popudu panovníka vznikl v roce 1548 apelační soud. Ferdinand I. Habsburský využil porážku stavovského odboje roku 1547 a spolu se zákazem krajských stavovských sjezdů, které by se uskutečnily bez králova povolení, zřídil i apelační soud, čímž tuto soudní moc odňal starému městu pražskému.⁴⁵ Apelační soud byl výlučně královskou institucí, panovník jmenoval jeho prezidenta a 13 rádců. Jednalo se o soud s celostátní působností a velice širokou pravomocí, měly k němu směřovat všechna odvolání od ostatních soudů. Tento záměr se Ferdinandovi I. nepodařilo prosadit, ale i tak sloužil apelační soud jako odvolací soud pro české městské soudy a i další soudy, u kterých bylo přípustné odvolání, zejména se jednalo o soudy stavovské ze Slezska a Lužice. Panovník jmenoval a platil členy soudu, řídili se jeho rozhodnutími. V jeho čele stál prezident soudu, dalšími členy bylo šest šlechticů, čtyři doktoři práv a nakonec čtyři zástupci měst. Apelační soud byl první byrokratický soud v Čechách a byl základem budoucího trojinstančního systému, dále měl důležitou úlohu, při sjednocování českého městského práva, při prosazování Koldínova zákoníku a značně ovlivnil praxi městských soudů. Tím také přispěl k zániku institutu smírčích křížů.⁴⁶

3.2.1 Organizace soudnictví ve stavovských Čechách

Český stavovský stát měl velice pestrou a komplikovanou strukturu. Jednou z důležitých skutečností, proč tomu tak bylo, byl princip personality práva podle příslušnosti k jednotlivým stavovským skupinám a sociálním vrstvám. Každá z těchto skupin měla zvláštní práva a řídila se podle vlastního práva, tím i často příslušela ke zvláštním soudům, které rozhodovali na základě práva jim příslušícím. Z mnoha důvodů, a to především, že tyto skupiny spolu žily v jednom státu a že byly částečně provázané, docházelo ke konfliktům, které soudy musely řešit. Soud se musel při řešení těchto konfliktů vyrovnat s kolizí jejich práv a řešit s tím spojené otázky, které právo bude použito a který soud je příslušný záležitost

⁴⁴ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přepracované vydání. 2006. s. 60.

⁴⁵ ŠULC, P. J. *Krvavý sněm v Praze*, Praha, před rokem 1930. s. 52.

⁴⁶ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přepracované vydání. 2006. s. 61.

řešit. Svatováclavská smlouva z roku 1517 obsahovala mimo jiné soustavu kolizních norem, která měla tyto situace řešit a předcházet jim, stala se základním právním předpisem pro řešení těchto otázek.

Na tomto místě je třeba opět zmínit větší soud zemský, jako nejvýznamnější soud pro šlechtu. Zasedal na pražském hradě, předsedal mu panovník, v panovníkově nepřítomnosti nejvyšší purkrabí a jednání řídil nejvyšší sudí. Zasedali v něm nejvyšší zemští úředníci a dvacet šlechtických přísedících, z nichž bylo 12 pánů a 8 rytířů. Na Moravě byla situace obdobná, soudu předsedal moravský zemský hejtman, bylo opět dvacet přísedících, z toho čtrnáct pánů a šest rytířů. Větší soud zemský projednával majetkové spory šlechty a soudil i trestní záležitosti. Hodnota majetkových sporů musela být větší než deset kop grošů českých. Osobně příslušní soudu byli především šlechtici, v některých případech i měšťané. Jednalo se o nejvyšší soud šlechty, v majetkových sporech mu příslušelo soudit dokonce i krále. Pokud bylo právo v nějaké oblasti nejasné, tak svými obecnými nálezy vytvářel nové právní normy, nemohl být podroben vyšší autoritě, jednalo se o první a poslední instanci. Proti rozhodnutí tohoto soudu nebylo odvolání až do roku 1627, kdy tuto situaci změnilo Obnovené zřízení zemské⁴⁷.

Jako konkurence většímu zemskému soudu vznikl soud komorní, který už byl zmíněn výše.

Majetkové spory šlechty s hodnotou menší než deset kop grošů českých rozhodoval menší soud zemský. Zasedali zde menší zemští úředníci: purkrabí pražského hradu, místokomorník, místosudí, menší písař, zástupce královny a zástupce královského podkomořího. Zasedání probíhalo u úřadu zemských desek.

Mezi další šlechtické soudy patřil soud dvorský, zmiňovaný výše a soud purkrabský, v němž předsedal nejvyšší purkrabí, dále v něm zasedalo šest přísedících ze stavu rytířského. Do jeho kompetence spadaly spory ze smluv a z dlužních úpisů. Zde je zajímavostí, že žalující stranou mohl být nejen příslušník stavů, ale i Žid.

⁴⁷ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přepracované vydání. 2006. s. 72.

Jeden z nejstarších soudů, který stále fungoval ve stavovském období, je soud mezní. Jeho původ sahá hluboko do slovanské minulosti ještě k pohanským časům. Soudu meznímu předsedal purkrabí pražského hradu, přísedícími byli dva šlechticové z nižší šlechty a dále dvanáct šlechticů z místa sporu, nebo nejbližšího okolí. Tento soud vždy zasedal v místě sporu a obsahoval starou ordálovou přísahu svědků sporu ve vykopané jámě, občas vykonávána i s drnem na hlavě. Tato přísaha se vyskytuje nejen u většiny slovanských národů, ale má svou dobu i v severských zvyklostech. Královský prokurátor Jakub Menšík z Menštějna pro tento druh řízení vytvořil pevná procesní pravidla. Od roku 1600 kdy tato pravidla byla, sepsána už se neužívalo ordálové přísahy, ale soudci stačila přísaha na krucifix.⁴⁸

Soud českého zemského maršálka řešil posloupnost šlechtických rodů, otázky šlechtické cti a spory o přednost.

Pro měšťany byl základním soudem soud městský. Každé město, které mělo městská práva, mělo i městský soud. Drobné spory majetkové i trestní povahy soudil městský rychtář, větší a závažnější pak soud městské rady.

V Praze, na Starém Městě zasedal soud desetipanský, který soudil spory o dlužní úpisy a majetkové spory do 10 kop grošů. Na Starém Městě zasedal i soud šestipanský, který soudil spory ve věcech správy obecního mění.

U městských soudů vždy fungovala osobní příslušnost. Jednalo se především o obyvatele města a v některých případech i šlechtice. Vliv na příslušnost mělo pochopitelně i místo spáchání činu, stav pachatele, případně žalobce a další podněty. Římské právo a následně kanonické právo značně ovlivňovalo městské soudnictví jak po hmotné, tak po procesní stránce. Vznikem apelačního soudu roku 1548 bylo městské právo dvojinstanční, k apelačnímu soudu, mířila všechna odvolání.

Vedle těchto základních soudů je nutné zmínit i další důležité soudy. V dnešní době je tomu jinak, ale další z důležitých soudů středověkých i částečně novověkých Čech jsou soudy církevní. Jejich kompetence byla mnohem širší, než je teď, nebyla omezena jen na duchovní osoby, ale i na poddané církevních

⁴⁸ MENŠÍK, J. z Menštějna. *O mezech, hranicích, soudu a rozepři mezní*. 1600. s. 58-60.

vrchností a ostatní obyvatele zejména v záležitostech rodinných a výhradně v záležitostech manželských. Tyto pravomoci, které byly na církevní soudy přeneseny světskou mocí, stanovilo usnesení synody z roku 1349.⁴⁹ Tyto soudy měly na starost různé morální prohřešky, i závažnější činy. Konzistorní soudy řešily spory o nedodržení manželského slibu, neplatnosti manželství, bigamii a u nekatolíků i rozvody. Ve čtrnáctém století vznikaly i zvláštní inkviziční soudy, které byly vedeny převážně příslušníky řádu dominikánů.

S rozvojem hornictví především v Jihlavě a v Kutné hoře, si zajistil důležité místo v právním životě Čech především soud horní, od patnáctého století zasedal jen v Kutné Hoře a následně mu s rozvojem hornictví v západních Čechách v Jáchymově začal konkurovat soud jáchymovského horního hejtmana.

Mezi další soudy, které byly zřízeny podle výrobních odvětví, patří soudy viničné, mlynářské a plavecké. Spolu s těmito soudy vznikaly i soudy cechovní, jejichž jurisdikce také nabývala na významu. Tato jurisdikce se neomezovala pouze na hospodářskou problematiku, ale zabývala se i problémy uvnitř cechu, řešila případy pořádkové a policejní. Odvolání od těchto soudů mířilo k soudům městským.

Poddaní byli příslušní vrchnostenským soudům, kdy nad nimi jurisdikci vykonával jejich pán, nebo jeho úředníci. Pokud bylo panství příliš malé na to, aby mělo svůj vrchnostenský soud, byly spory podávány městským soudům z okolních měst, kde byli poddaní souzeni městským právem jako měšťané. Poddaní měli právo se odvolat k soudu apelačnímu. Pokud se jednalo o zvláště závažný případ, vrchnost svolala se souhlasem panovníka, případně panovníkovy kanceláře soud hraniční, ve kterém zasedali soudci z okolních měst. Po vynesení rozsudku se hraniční soud rozpustil, jednalo se tedy o soudy ad hoc.

Feudálové mohli také na svém panství vykonávat hrdelní jurisdikci. Toto právo bylo udělováno panovníkem i nižším feudálům a toto privilegium jim umožňovalo dědičně vykonávat hrdelní jurisdikci. Toto právo mohlo být opět

⁴⁹ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. vydání. 2003. s. 113.

panovníkem odebráno.⁵⁰ Když bylo zřejmé, kdo určitý závažný trestní čin spáchal (přistižení při vraždě), viník mohl být zabit na místě i bez soudu. Řízení před vrchnostenskými soudy probíhalo nejspíš velice podobně, jako řízení u zemských soudů, nejspíš ale bylo méně formální. Žalobce popsal rychtářovi protiprávní jednání žalovaného, rychtář následně vyzval žalovaného, aby se k němu osobně dostavil. Když byli oba účastníci sporu, žalobce i žalovaný, přítomni, spor probíhal před rychtářem a jednotlivé strany předkládaly důkazy potvrzující jejich tvrzení. Důkazy byly nejčastěji svědectví osob, které bylo skládáno v přísaze. Rychtář, který zde působil jako soudce, pak vynesl rozsudek, kterým byla poražené straně uložena povinnost nahradit vzniklou škodu. Proti tomuto rozsudku se bylo možné odvolat majiteli panství.

Poddaní původně mohli podávat žalobu na svého pána k zemskému soudu, který se žalobou zabýval. Tato možnost byla ale postupně omezována a od roku 1402 již nebylo pro poddané možné žalovat své pány. Tyto žaloby se původně rozhodovaly během takzvaných selských let.⁵¹ Žaloba k zemskému soudu musela být hromadná, aby se jí soud zabýval, žaloba jednotlivce nebyla brána v potaz. V šestnáctém století bylo podání takovéto žaloby bráno jako akt vzpoury. Pro poddané zde existovala možnost podat stížnost na svého pána u české dvorské kanceláře. Česká dvorská kancelář pak mohla ukládat tresty neposlušným poddaným, ale i určit různá omezení pro vrchnost.

Dalším důležitým prvkem, který měl úlohu v českém soudním řízení, byli řečníci a prokurátoři, kteří poskytovali stranám zúčastněným v řízení právní rady, případně jednotlivé strany zastupovali v soudním řízení. Ve starších dobách si strana mohla před soudem vyprosit přímluvčího, nebo také řečníka, který straně dodal rady, jak se chovat a mluvit, když se straně takovýchto znalostí nedostávalo. Časem se postupně vyvinula praxe najímání profesionálních řečníků s hlubšími právními znalostmi, kteří jednali za stranu sporu a byli za tuto činnost placeni. Jak se tato praxe rozšiřovala, bylo nutné upravit právní postavení těchto řečníků. Bylo regulováno v Zemských zřízeních (1500, 1549, 1564) a byla určena hranice

⁵⁰ ADAMOVIČ, K. a kol. *Dějiny českého soudnictví do roku 1938*. LexisNexis, Praha, 2005. s. 22.

⁵¹ Karel starší ze Žerotína. *Spisy Karla staršího ze Žerotína*. Oddělení první. Žerotínovi zápisové o soudě panském. Svazek první. Brno, 1866. s.XLII

odměny, kterou mohli za svou práci dostat, jednalo se o 1/40 hodnoty předmětu sporu. Zemské zřízení také upravovalo tresty, které řečníkům hrozily za porušení pravidel chování, které byly obsažené v Zemských zřízeních. Řečníci nesměli mluvit zbytečně, napadat své odpůrce, přejímat spory u různých soudů, dále bylo zakázáno se domlouvat s řečníkem odpůrce pro získání a rozdělení odměny a zneužívat informací získaných při obhajobě ve prospěch druhé strany. Tresty se lišily od pokut, vězení, zákazu činnosti až po trest smrti v případě závažných provinění.

Kromě řečníků se u soudu uplatňovali i prokurátoři, kteří byli zřizováni stranami “ku zisku i ztrátě”, aby je po vzniklé rozepři zastupovali. V případech, kdy byla jednou spornou stranou právnická osoba, bylo nezbytné určit poručníka, aby tuto stranu u soudu zastupoval.⁵²

3.3 Koldínův zákoník

3.3.1 Kodifikace městského práva

V šestnáctém století došlo ke kodifikaci městského práva s platností pro celé české království. Této kodifikaci předcházel dlouhý vývoj, podobně, jako u kodifikací práva šlechtického. Základním pramenem městského práva byla zejména zakládací listina, městské privilegium, které město obdrželo od svého zakladatele. Těmito privilegii se město odlišovalo od obcí. Privilegia obsahovala právo města na hradby, právo pořádat trhy a podobné. Důležitou částí privilegií bylo ustanovení, že obyvatelé města podléhali svému městskému soudu a to, že šlechta neměla ve městě žádnou výkonnou moc, jedná se v podstatě o právo na výkon vlastní správy a soudnictví. Zároveň v něm dostávají měšťané poučení, kam se mají obracet o právní naučení, tedy které město je pro ně odvolacím soudem a tak i částečně pramenem práva. Dále se městské právo vytvářelo i praxí městských soudů, jak ukazují právní sbírky jednotlivých měst. Díky různým právním okruhům, které používaly jednotlivá města, bylo městské právo značně roztráštěné a nejednotné. Když ve třináctém století přicházeli ve velkém němečtí kolonisté do českých a moravských měst, přinášeli s sebou i své německé městské

⁵² MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přepracované vydání. 2006. s. 75.

právo. Došlo tak k rozsáhlé recepci německého městského práva obsaženém v Saském a Švábském zrcadle.⁵³

V Čechách a na Moravě tak vznikly dvě oblasti městského práva. Jednalo se o oblast práva magdeburského, podle vrchního odvolacího města, které původem vycházelo ze Saského zrcadla. Bylo rozšířeno v oblasti severních Čech a Moravy, dále ve Slezsku a Lužici. Druhá oblast městského práva byla oblast městského práva švábského, také občas nazývaná norimberská, která právně vycházela ze Švábského zrcadla.⁵⁴

Magdeburská oblast byla v úzkém kontaktu a právním styku s Magdeburkem, jehož soud fungoval jako vrchní odvolací soud pro všechna města, kde magdeburské právo platilo. Tento zvyk nevymizel ani přes výslovné zákazy českých panovníků se odvolávat do zahraničí (Václav IV. 1387) až do šestnáctého století. V souvislosti s tímto zákazem vznikly nové vrchní odvolací soudy. V Čechách se jedná o Litoměřice a na Moravě o Olomouc.

Švábská oblast zahrnovala střední a jižní Čechy a Moravu. Nevyvinula se zde taková právní návaznost na mateřskou oblast a velice brzy se vytvořily domácí odvolací soudy. V Čechách se jednalo o soud Starého Města Pražského a na Moravě se jednalo o soud v Brně.⁵⁵

Vedle těchto dvou nejsilnějších vlivů městského práva se v některých lužických a slezských městech prosadilo právo flanderské, které ale bylo později vytlačeno právem magdeburským.⁵⁶

⁵³ Saské zrcadlo je soupis zemského a lenního práva v oblasti severního Německa, bylo vytvořeno v letech 1220-1233 Eikem von Repgow.

Švábské zrcadlo je právní kniha sepsaná v druhé polovině třináctého století a byla využívána zejména v oblasti jižního Německa. V obecných záležitostech vychází ze Saského zrcadla, ale je obohaceno o zásady z kanonického práva.

⁵⁴ FRANCEK, J. Zločin a trest v českých dějinách. Praha, 1999. s.26.

⁵⁵ HANEL, J. J. O vlivu práva německého v Čechách a na Moravě. 1874. s. 23-24.

⁵⁶ MALÝ, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. přepracované vydání. 2006. s. 90.

Jak se společnost a následně s ní i právo vyvíjelo, byly na něj kladeny nové nároky a tím se ukázala negativa magdeburského práva. Bylo konzervativnější a hůře se přizpůsobovalo novým potřebám společnosti, reprezentovalo starší právní obyčeje. Švábské právo nebylo vázáno na zahraniční soudy, snáze a rychleji se měnilo. Již od husitského hnutí ho proto můžeme nazývat českým městským právem, právem oblasti staroměstské. Toto právo se pak stalo pramenem kodifikačních prací v šestnáctém století.

„Hlavním důvodem kodifikace městského práva – v Evropě ojedinělé – byl především hospodářský rozvoj měst, jejich významný podíl na ekonomice státu a nakonec i jejich politický a vojenský význam v životě země. Měšťané potřebovali pro své obchody a podnikání právní jistotu, jejíž překážkou bylo až dosud nejednotná jurisdikce jednotlivých měst. Také šlechta má, zvláště po přijetí svatováclavské smlouvy, zájem na kodifikaci městského práva, neboť i ona musí vystupovat jako strana ve sporech před městskými soudy.“⁵⁷

Měšťané se stali početnou a svéráznou vrstvou obyvatelstva, která byla unikátní jak po právní stránce, tak i svou mentalitou, zaměstnáním a způsobem života. Společně s rozvojem měšťanstva tak vstupují do popředí nové druhy sporů, které jsou značně odlišné od předchozích sporů. Jednalo se především o majetkové procesy, a to nejen mezi měšťany v jedné právní oblasti, ale i mezi měšťany z různých právních oblastí, případně i mezi měšťany a šlechtou.⁵⁸

Proto na zemském sněmu velice brzy po přijetí Svatováclavské Smlouvy dochází k rozhodnutí o nutnosti vypracovat zákoník městského práva (1523). Pro tento účel byla vytvořena komise, jejímž nejvýznamnějším členem byl Brikcí z Licska (pravděpodobně Kouřim, nebo Čáslav). Tento šlechtic a mistr svobodných umění své dílo dokončil roku 1534. Práva městská, jak se jeho práce jmenovala, obsahovala upravené a do češtiny přeložené knihy písaře Jana, obsahující nálezy zemského soudu brněnského. Pro své pro-královské vyznění se kvůli odporu měst nepodařilo tento spis prosadit jako oficiální kodifikaci práva,

⁵⁷ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přepracované vydání. 2006. s. 90.

⁵⁸ KLABOUC, J. *Staré české soudnictví*. Praha, 1967. s. 17.

jedná se tedy o právní knihu, která byla využívána městskými soudy jako záznam platného městského práva.⁵⁹

3.3.2 Kristián Koldín

Kristián Koldín se narodil jako Pavel Kristián z Koldína roku 1530 jako první syn v rodině klatovského měšťana Kristiana. Měl další tři sourozence, mladšího bratra a tři sestry. Jako prvorozený syn převzal rodinný statek a patřil k bohatým Klatovským měšťanům. Jeho sestry, Marta i Dorota se provdaly, ale v době jeho skonu v roce 1589 již byly mrtvé. Jeho sestra Kateřina zůstala svobodná a Pavla přežila.⁶⁰

Přípravné vzdělání navštěvoval ve školách svého rodiště. Po osmnáctých narozeninách nastoupil studovat pražské učení. Během svého dvouletého pobytu na fakultě filozofické byl poučen v syntaxi, logice, rétorice a fyzice. Úspěšně složil bakalářskou zkoušku a zároveň se začal připravovat ke složení mistrovské zkoušky. V souladu s tehdejší obvyklou praxí začal i učit na městských školách.

9. května byl Pavlovi Kristiánovi udělen slavný titul mistra filozofie. Po dosažení mistrovské hodnosti Pavel Kristián nadále učil, stal se rektorem na přední pražské škole u svatého Jindřicha na Novém Městě. Proslul jako učitel klasických jazyků a věnoval se latinskému básnictví.

Majestátem císaře Ferdinanda I. Byl Pavlovi Kristiánovi 8. dubna 1557 udělen erb a přídomek „z Koldína“. S udělením erbu odešel ze školy svatého Jindřicha a nastoupil jako učitel na Karlovu kolej. 9. října 1561 byl zvolen do děkanské hodnosti. Tuto úlohu ale dlouho nezastával, neboť se plánoval oženit. Jako profesor byl nucen zachovávat mládenecký stav a proto 17. února 1563 skládá přísahu a stává se písařem na Novém Městě Pražském.⁶¹

⁵⁹ JIREČEK, J. *Práva městská království Českého a markrabství Moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína*. 5. vydání, Praha, Všeherd, 1876. s. VI.

⁶⁰ JIREČEK, J. *Práva městská království Českého a markrabství Moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína*. 5. vydání, Praha, Všeherd, 1876. s. XVII.

⁶¹ JIREČEK, J. *Práva městská království Českého a markrabství Moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína*. 5. vydání, Praha, Všeherd, 1876. s. XXIII.

Svatba s Magdalenou Žipanskou se uskutečnila 21. června 1563. Magdalena byla příbuzná s královským rychtářem a později primátorem Pavlem Žipanským z Dražic, jednalo se tedy o bohatou nevěstu, která Pavlovi Kristiánovi přinesla velké věno. Společně si koupili dům na Staroměstském náměstí, kde Pavel Kristián žil až do své smrti. Magdalena zemřela bezdětná neznámo kdy, nejpozději však roku 1575. Jeho druhou ženou se stala Marta Kulišková z Březnic, příbuzná jeho známého z výše zmiňovaného básnického spolku. S Martou měl Pavel Kristián čtyři děti, syna a tři dcery. Roku 1582 zasáhla prahu morová rána, která Pavla Kristiána těžce zasáhla. Zemřela mu manželka, a tři děti. Zůstala mu pouze nejmladší dcera Lidmila. Samotný Pavel Kristián se také nakazil, důkazem toho, že průběh nemoci byl velmi těžký je i to, že Pavel Kristián v té době sepsal svou závěť. Z nemoci se ale zotavil a roku 1585 se potřetí oženil s vdovou Annou z Pereftu, sestrou pražského senátora Zigmunda z Pereftu. Na podzim roku 1586 opět udeřil mor a v dubnu 1587 zemřela Pavlova Kristiánova žena Anna. Toto manželství bylo bezdětné. Opět ochořel i Pavel Kristián a nemoc ho neopustila až do smrti, která nastala 10. ledna 1589. Zemřel ve svém domě ve věku nedožitých 59 let.

Výhodnými sňatky a opatrným hospodařením se Pavlovi Kristiánovi podařilo nastřádat značný majetek a stal se jedním z nejbohatších pražských měšťanů.⁶²

Pavel Kristián kvůli sňatku opustil akademickou půdu a stal se písařem roku 1563, ale na této pozici také dlouho nevydržel. 8. ledna 1565 se stal kancléřem při radě Starého Města Pražského.⁶³ Tím začala jeho působnost ve veřejném životě. Proslul jako vůdce delegace do Vídně ke dvoru nového císaře Maxmiliána II, kde měl hlavní slovo a úspěšně vyřídil záležitosti Starého Města Pražského. Roku 1569 předložil první návrh zákoníku, který měl znamenat

⁶² MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přepracované vydání. 2006. s. 91.

⁶³ HLAVÁČEK, I. *Zákonodárné dílo Pavla Kristiána Koldína z Koldína a městská diplomatika*. In: *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*. sborník příspěvků z mezinárodní konference uspořádané právníkou fakultou UK ve dnech 25. – 27. září v Praze, Univerzita Karlova, Praha, 1982. s. 279.

sjednocení všech Českých městských práv.⁶⁴ Tento návrh kodifikace městských práv sklidil úspěch, a proto se Pavel Kristián pustil do obdobné kodifikace práva zemského. Toto dílo vyšlo roku 1583, nedostalo však souhlas od krále, tak nebylo v praxi nikdy používáno.

V létě roku 1584 Pavel Kristián složil funkci kancléře a 4. července 1584 byl přijat do staroměstské rady jako senátor, člen městské rady. V průběhu let několikrát zastával úřad purkmistra a zasedal jako zástupce Prahy na zemském sněmu v lednu až v únoru 1585 a následně přijal úřad berníka, který zastával až do své smrti.⁶⁵

3.3.3 Vznik Koldínova zákoníku a jeho další osud

Po rozebrání výše zmiňované právní knihy Práva městská od Brikciho z Licka se český sněm roku 1545 dožadoval dalšího vydání. Nebyl zde už ale zájem o pouhý překlad, nýbrž o celkovou revizi městského práva. Po několika letech marných výzev namířených na Kutnohorský soud, byla ustanovena komise složená ze čtyř zástupců panského i rytířského stavu, která se měla touto problematikou zabývat. Jelikož tato komise nevykázala v tomto směru žádné výsledky, a bylo tedy nutné výzvu o vyřízení záležitosti opakovat. Roku 1567 na svém zasedání sněm opět důrazně žádal o vyřízení této záležitosti. Doposud se očekávalo, že se o tento problém postará panovníkem nebo sněmem zřízená komise, ale případy z minulých let ukázaly marnost těchto očekávání. Z tohoto důvodu se staroměstská rada ve shodě s novoměstskou radou a radami dalších měst, začala tímto problémem zabývat. Započaly přípravné práce vedené Pavlem Kristiánem z Koldína. Po dvou letech práce byl návrh dokončen a oba vyšší stavy byly požádány o jeho posouzení.⁶⁶

⁶⁴ JIREČEK, J. *Práva městská království Českého a markrabství Moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína*. 5. vydání. Praha, Všehrd, 1876. s. VII.

⁶⁵ JIREČEK, J. *Práva městská království Českého a markrabství Moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína*. 5. vydání. Praha, Všehrd, 1876. s. XXIX.

⁶⁶ JIREČEK, J. *Práva městská království Českého a markrabství Moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína*. 5. vydání. Praha, Všehrd, 1876. s. VII.

Byla zvolena komise o čtrnácti členech z panského i rytířského stavu, pověřená návrh projednat. Ještě před zvolením komise byla na krále vznesena žádost, aby se města řídící se magdeburským právem podvolila právu staroměstskému, aby ve všech městech Českého království bylo užíváno pouze jedno městské právo. Tento krok nevyhovoval městům řídícím se magdeburským právem a především městům odvolacím, neboť by ztratily svůj vliv. Tato města se rozhodnutí krále bránila dlouhá léta a až Maxmilián II. roku 1575 ustanovil komisi znalců, která měla tyto neshody urovnat a definitivně vyřešit. Zprávu o své činnosti měla komise předat sněmovnímu výboru, který se ale již nesešel a proto sněm zasedající v lednu roku 1579 vydal usnesení povolující tisk Koldínových Práv městských.

29. září se vydalo poselstvo v čele s primátorem Janem z Dražic v čele k císaři Rudolfovi II. Poselstvo předalo originální vydání Práv městských a císař se zavázal nad nimi držet ochrannou ruku. Ihned poté byla Práva městská vyhlášena. 12. ledna 1580 bylo radou Starého Města Pražského slíbeno, že nálezy rozhodnuté v souladu s Právy městskými, budou potvrzeny i při odvolání.⁶⁷

Koldín se velice snažil o co možná největší rozšíření svého zákoníku. Nejúčinnějším způsobem se ukázal být stručný výtah pořízený z původního zákoníku. Tato „Suma“ byla velice oblíbená pro své stručné a výstižné vyjádření jednotlivých ustanovení a byla kompletně přeložena do češtiny. Suma poprvé vyšla v roce 1581 a dočkala se dvaceti vydání a dvou překladů do němčiny.⁶⁸

Některá města řídící se magdeburským právem však stále nechtěla přijmout Koldínův zákoník za svůj. Jednalo se především o Louny a Litoměřice. Jejich odpor se podařilo zlomit až roku 1610 sněmovním usnesením a lze tedy říci, že od tohoto data byl Koldínův zákoník platný na celém území českého království. Ne však na Moravě, kde zůstávalo v oblasti kolem Olomouce a na severní Moravě a Slezsku v platnosti právo magdeburské. Podobně jako v Čechách byly důsledkem používání dvojího práva stále častější problémy.

⁶⁷ JIREČEK, J. *Práva městská království Českého a markrabství Moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína*. 5. vydání. Praha, Všeherd, 1876. s. VIII.

⁶⁸ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přepracované vydání. 2006. s. 91.

Řešení se nabízelo samo a bylo stejné jako v Čechách, proto roku 1680 vstoupila rezoluce císaře, určující Práva městská jako subsidiární zákon k magdeburskému právu. Nakonec byl Koldínův zákoník rezolucí císaře Leopolda I. Roku 1697 prohlášen za jediný platný zákoník pro moravská města.⁶⁹

Touto obecnou platností Koldínova zákoníku byl učiněn konec institutu smírčích křížů v jejich původní podobě. Koldínův zákoník stanovoval za usmrcení jiné tresty a nebral ohledy na obyčejové právo v různých oblastech.

Koldínův zákoník zůstal v Čechách a na Moravě v platnosti až do roku 1786, kdy byl v celé říši nahrazen patentem zavádějícím první díl všeobecného občanského zákoníku. Celé ABGB vstoupilo v platnost 1. června 1811. Koldínův zákoník tedy v Čechách platil 232 let a na Moravě 114 let.⁷⁰

3.3.4 Stručný obsah Koldínova zákoníku

Koldínův zákoník obsahoval podrobná ustanovení, která upravovala prakticky všechn život měšťanů a výkon městské správy a soudnictví. Obsahuje hlavně normy majetkového, trestního i procesního práva. Najdeme zde také předpisy o dědickém, rodinném a manželském právu. Zvláštní ochranu garantuje sirotkům a mladistvým do 25 let. Obsahuje trestní předpisy včetně procesních norem. Při kodifikaci vycházel autor zejména z práva Starého Města pražského, ovšem nechal se inspirovat i právem zemským. V zákoníku však lze najít i prvky kanonického a římského práva.⁷¹

⁶⁹ JIREČEK, J. *Práva městská království Českého a markrabství Moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína*. 5. vydání. Praha, Všeherd, 1876. s. XI.

⁷⁰ JIREČEK, J. *Práva městská království Českého a markrabství Moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína*. 5. vydání. Praha, Všeherd, 1876. s. XVII.

⁷¹ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přepracované vydání. 2006. s. 91.

4 Smírčí smlouvy

Zvyk usmiřovat zločiny smírčími smlouvami patří nejpozději do čtrnáctého století. Nejstarší doposud nalezená smírčí smlouva byla nalezena německým badatelem Walterem von Dreyhausenem a pochází z roku 1355. Týká se vraždy probošta Mikuláše z Bernau a zavazuje pachatele postavit kamenný kříž. Nejstarší smlouvou nalezenou u nás je smlouva z roku 1378 z Horních Lažan (okres Cheb).

Doposud nalezené smírčí smlouvy jsou zapsány na samostatných listech nebo formou zápisů v městských knihách. Na území České republiky bylo doposud nalezeno 59 smírčích smluv.⁷² V méně než polovině smluv je obsažen konkrétní požadavek na zhotovení smírčího kříže. Nejvíce smluv pochází z patnáctého století a nejmladší objevená smlouva je z roku 1617.

„Převážná většina těchto smluv je psána německy, zbylé česky. Často mají hned na první pohled velice podobnou, takřka stejnou stavbu a obsah. V úvodu obsahují pečlivý údaj, jaký čin je narovnáván, které osoby se jednání účastní a jméno pachatele i oběti. Dále následuje soupis příkazů, ve kterých je zaznamenáno, co musí pachatel jako odčinění zločinu vykonat a do kdy tak má učinit. Smírčí smlouva je uzavřena prohlášením svědků, kteří se zavazují dbát na dodržování příkazu pachatelem. Pokud byly splněny všechny podmínky dané ve smlouvě, tak smlouvy končily zpravidla poznámkou: „pokáno a usmířeno.“ Smírčí kříže nebyly pouze právním dokladem k samotné smírčí smlouvě, ale jak již bylo zmíněno, nejdůležitější funkci plnily v oblasti morální. Smírčí smlouvou určený symbol kříže jako důkaz smíru napovídá o hluboce zakořeněném křesťanství u tehdejších lidí.“⁷³

4.1 Ukázky a příklady smírčích smluv

První dva příklady česky psaných smírčích smluv jsou unikátní. Jako k jediným smírčím smlouvám se k nim dochovaly smírčí kříže. Originály obou smluv jsou umístěny v Archivu města Plzně. Smlouvy jsou uvedeny pro větší srozumitelnost v transkripci Michala Kozara.

⁷² RUND, P. Smírčí smlouvy – rešerše. Aš 1996.

⁷³ KOZAR, M. *Smírčí kříže*. Brno, 2009. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Historický ústav. Vedoucí práce: MALÝ T. s. 25.

4.1.1 Smírčí smlouva z roku 1504 z Kokašic⁷⁴

„Smlúva mezi pánem panem Bavorem a Václavem Palečkem

1504

My, purkmistr a rada města Nového Plzně, známo činíme těmito městskými knihami, že se jest stala přátelská smlúva a dobrovolná námi a před námi v řadě naší mezi urozeným pánem panem Janem Bavorem a Václavem Palečkem, súsedy našimi, takováto. Jakož jest pan Bavor jemu Palečkovi syna Ermolausa z jakýchž pak kolivěk příčin urazil i má proto tyto věci podstupiti a učiniti. Najprv v tém dni po datum zápisu tohoto má učiniti. Službu za duši nebožtíka s vigiljemi celými a zádušní mši spěvanů, k tomu všickni kaplané farští aby čtli mše zádušní za téhož nebožtíka duši. A aby také na ten den dvanácte chudých krmil. Item⁷⁵ dále aby konečně ve třech nedělech zjednal kříž kamenný na to místo, kdež jest nebožtík urazen; k tomu aby tři postavníky aby spuosomal, každú o čtyřech librách vosku, jmenovitě do fary jeden a do klášteru obých po jednom. Item Sv. zádušných mši čtených aby v klášteřích nebo u fary spuosomal a laznu zádušní s potřebami k tomu příslušnými a to ve třech nedělích svrchudotčených. Item pút' do Cách aby vypravil za nebožtíka, jmenovitě do Svaté Panny Markéty najprv příští. Item na Černý klášter na stavení má dáti 10 kop grošů a to do S. Havle. A tyto všecy svrchupsané věci mají se dítí s vědomím pana purkmistra a pánův nynějších i budúcích a jakož jest Jiřík Brušený (byl) častopsanému panu Bavorovi rukojmí byl za nebožtíka Ermolausa za 45 kop grošů, z toho jest jeho pan Bavor před námi propustil a více jeho z toho upomínati nemá. A slíbili jsú (sobě) s obou stran před námi sobě toho ničemž zlým nevzpomínati ani sami skrze sebe, ani skrze jiného kohokolivěk člověka živého s jich vóli a vědomím v časy budúci i žádnú měřú. Při tom jsú byli z strany páně Bavorovy urozený pán pan Buryan z Švamberku a urození vladyci Petr Abreny, Bohuslav Štáhlavský, Staněk z Pavlovic, a ze strany Palečkovy Jiřík Brušený, Petr Krajčí Zádubský, Jan Hluchpecník, Oldřich pláteník a jiní někteří spolususedé naší. Actum feria 2 post Rogationum Anno domini Millesimo Quingentesimo quarto.“

⁷⁴ Archiv města Plzně, Liber emptionum et venditionum, inv.č. 212, sg. 1 c 15, f. 89r.

⁷⁵ významem – také.

Smlouva byla sepsána mezi šlechticem Janem Bavořem ze Švamberka a plzeňským měšťanem Václavem Palečkem. Jan Bavor usmrtil Ermolaua, syna Václava Palečka. Kříž k této smlouvě byl přiřazen německým badatelem Walterem von Dreyhausen⁷⁶. Tento smírčí kříž stále stojí ve značně poškozeném stavu před domem č. p. 56 na okraji Kokašic.

Jan Bavor vlastnil statek poblíž Plzně a měl napjaté vztahy s plzeňskými měšťany. Vražda Václavova syna Ermolaua byla pouze vrcholem tohoto problémového soužití. Rozhodnutí soudu o této smírčí smlouvě nebylo naplněno, neboť později byl Jan Bavor zajat a roku 1506 popraven na Plzeňském náměstí.⁷⁷

4.1.2 Smírčí smlouva z roku 1548 z Křínova⁷⁸

„Smlúva o mord v Křínově zběhlý

Jakož jest Philip z Stanu, na tento čas v Německým Beranově, zamordoval Andream Mestla v Křínově i stala se jest o to smlúva dobrovolná a dokonalá mezi týmž Philipem z jedné

a Markétou vdovou po týmž Mestlovi pozústalú a na místě jejím Křištofem Mestlem z Křínova a Hansem Mestlem z Teplé, strejcy zamordovaného Andream, strany druhé taková, že on, Philips, v neděli nejprvprší v Sředopostí v Votíně má tři mše dáti slúžiti a hned po kázání v pokoru náh⁷⁹ sa po pás sám třetí má jíti meč a svíci tři libry vosku nésti a na hrobě nebožtíka klekna přátel odprositi má, pro Buoh aby mi to odpuštěno bylo, jakž toho obyčej jest. Potom sám desátý jíti má a na místě tom, kde nebožtík zabity jest, kříž kamenný postaviti do dne a do roka konečně zvejši pěti šlépějí mužských a z šíři 3 šlépějí. Nadto všecko (vdově) 20 kop grošů míšenských dáti a vyplniti má na roky vdolepsané. Item na velikú noc nejprvprší má dáti 5 kop grošů a potom ročně pořád zběhlá léta na každú velikú noc má dáti po 5 kopách grošů a takové peníze zde v Plzni na rathauze před pana purkmistra a pány klásti má. Za to všecko rukojmě jsou Erhart Gabriel, Ondra Urbanú syn a Bastl bratr jeho, Jeronymus Jestřáb, všichni čtyři z Chlumčan, Kub z Červeného Aujezda, Jakl z Německého Beranova a všichni

⁷⁶ DREIHAUSEN, W. *Die Alten Steinkreuze in Böhmen und Sudetengau*. Reichenberg-Leipzig 1940. s. 126.

⁷⁷ VÍT, J. *Usmíření vraždy v Křínově roku 1548*. *Sborník chebského muzea 1998*, Cheb 1999. s. 239-242.

⁷⁸ Archiv města Plzně, Liber emptionum et venditionum, inv.č. 214, sg. 1 c 19, f. 19.

⁷⁹ nahý

společně a nerozdílně. Actum feria 6 ante Invocavit 1548. Smluvčí toho byli Bartoloměj řezník, Pavel Doudleb, Erhart Puchanner, Matuš sladovník, rukojmě slíbili rukou dáním.

Anno MDXLVIII feria 4 post Pasche Philip z Stanu položil na svrchupsanú smlúvu 5 kop míšeňských grošů, Šimon Kralovický přinesl nahoru ty peníze.

Anno 1569 feria 2 post Jubilate těch 5 kop vydáno Mestlovi Křelichovi, vynášeli mu Matheus Houff a Zygmund Salzman konšelé. “

Smlouva byla sepsána mezi Filipem ze Stanu a Markétou Mestlovou. Filip usmrtil Andream Mestla, manžela Markéty, více detailů bohužel známo není. Smlouva je unikátní i tím, že jsou v ní uvedeny požadované rozměry smírčího kříže.

4.2 Další ukázky povinností viníků

Příklad z roku 1494⁸⁰, kdy Lenhart Schnorbein v Pankově u Svídnice usmrtil Martina Hygmanna, syna Hannossova, za což mu po usmíření s pozůstalými byly uloženy mimo jiné tyto povinnosti:

- uskutečnění pouti do Akvizgranu (Aachen – Cáchy)
- objednání 31 očištných koupelí pro místní chudé
- pokrytí nákladů pohřbu
- uhrazení soudních výloh
- obětování svící, majících váhu 4 liber vosku
- zaplacení vdově 1 uherského zlatého, určeného na platbu lékaři
- vyplacení 14 marek na výživu a výchovu nezletilých dětí oběti, přičemž 7 marek okamžitě a zbytek v průběhu jednoho roku
- v průběhu jednoho roku vystavět u mostu kamennou kapličku

V příkladu z roku 1600 z Brna, kdy Grieg Schuebart, syn místního sedláře, usmrtil čeledína Paula Jandu. Po usmíření s pozůstalými musel otec pachatele pozůstalým zaplatit 150 marek a špitálu svatého Štěpána 100 marek. Pachatel

⁸⁰ MANN, T.J. *Sühnkreuze, Bildstöcke und Galgen als Zeichen mittelalterlicher Rechtspflege im Kr. Schweidnitz.* in: Heimatkalender der Kr. Schweidnitz. Schweidnitz: 1939. str. 90.

činu musel do velikonoc zametat brněnské ulice „v okovy opatřen“ a chodit spát do vězení. Když toto pokání skončilo, musel Brno opustit navždy.⁸¹

Všechny výše uvedené smlouvy mají společné znaky. Jedná se o dobrovolnou dohodu mezi stranami, jejím hlavním účelem je vzájemné odpuštění a usmíření, strany se zříkají jakékoliv další msty. Další součástí je náhrada škody a kompenzace pozůstalým. Důležitou součástí smlouvy bylo také jednání vykazující znaky pokání a snahy o usmíření s Bohem. Také ve smlouvách lze rovněž najít darování peněz na obecně prospěšné účely.

Stačilo tedy k ukončení trestnosti činu pachateli zaplatit jistý peněžní obnos jako odškodné? Může se tak zdát z formálního hlediska, ale musíme si uvědomit, že středověký pohled na svět byl odlišný od našeho. Náboženské představy, morálka a právo, byly mnohem více propojené. Peníze nebyly ve smírčích smlouvách tím důležitým. Důležité bylo uznání viny a pokora. Pokora nejen před pozůstalými, ale i před Bohem. Proto lze ve smírčích smlouvách často nalézt povinnost vykonat pouť na křesťanské poutní místo a jiné okázalé kající projevy na veřejnosti. Pokorou bylo často odprošení pachatele, kdy uznal svou vinu a žádal potrestání. Toto potrestání se odbyvalo různým symbolickým způsobem, například jak bylo zmíněno výše ve smírčí smlouvě z Křínova, kdy byl viník povinen nahý na hrobě odprosit přátele usmrčeného. V jiných případech musel viník při bohoslužbách projevovat svojí kajícínost například tím, že musel pronášet určité prosby za odpuštění, nebo tím, že se jich musel účastnit v nezvyklém oděvu.⁸²

Postavení smírčího kříže nebylo právní sankcí ale obyčejem a projevem kajícínosti. To že smírčí kříže nacházíme ve smlouvách, nutně neukazuje na to, že by měly právní základ. Existuje množství smírčích smluv, které žádnou zmínku o smírčích křížích neobsahují. Jedná se tedy obyčej, který závisel na vůli stran. V obecné rovině lze vztyčení kříže považovat za důkaz o touze usmířit jakoukoliv

⁸¹ FRANZ, A. Alte Steinkreuze und Kreuzsteine in Mähren. in: *Mitt. d. k.k. Central – Commission z. Erf. und Erh. Kunst und hist. Denkmäle*. Roč. 25. Wien, 1899. str. 4.

⁸² URFUS, V. *Smírčí kříže jako památky středověkého soudnictví*. Zprávy chebského muzea a okresního archivu, 6/1992. s. 11.

vinu a je tedy zřejmé, že zvyk stavět kamenné kříže na místě smutných událostí má hlubší kořeny, které přesahují právo a jeho minulost.⁸³

„Základní složkou právního řádu českého státu bylo v minulosti zemské právo. V podrobnostech se lišilo v Čechách a na Moravě. Jeho podoba byla obyčejová, zákonná úprava hrála zcela podřadnou úlohu. Většina toho, co bylo výše uvedeno o průběhu trestního stíhání a o povaze trestního řízení, vychází z norem českého zemského práva. A právě na tomto místě je třeba připomenout jednu velmi závažnou skutečnost, která je výsledkem tohoto výzkumu. Ve smírčích smlouvách uzavíraných podle zemského práva nacházíme sice rozmanité projevy pachatelovy kajícínosti, nenacházíme však zmínky o kamenných křížích.

Smírčí smlouvy, ve kterých naopak přichází zvyk stavět kamenné kříže, náležejí jinému okruhu. Náleží městskému právu, které upravovalo život uvnitř městských aglomerací. Bylo právem vysoce partikulárním, avšak rozmanitost městských práv byla zmírňována tím, že v rámci Čech a Moravy existovaly zhruba dvě oblasti, v nichž městské právo vykazovalo značné shody. Zvláště zřetelně to platilo o oblasti severní, jejímž základem bylo právo saské, tzn. magdeburské.“⁸⁴

⁸³ URFUS, V. a kol. *Kamenné kříže Čech a Moravy*. 2. vydání. Praha, 2001. s. 29.

⁸⁴ URFUS, V. a kol. *Kamenné kříže Čech a Moravy*. 2. vydání. Praha, 2001. s. 30.

5 Závěr

Ve své diplomové práci jsem se snažil představit teorie vzniku smírčích křížů, jejich souvislost s městským právem a jejich rozšíření. Důležitým faktem je jejich spojitost s tehdejší morálkou a provázanost s tehdejším pohledem společnosti na trestné činy. Tento pohled byl velice silně ovlivněn katolickou církví do takové míry, že porušení práva tehdy také často znamenalo porušení církevních pravidel chování. Proto byly smírčí smlouvy důležitým prvkem při humánním řešení sporů. Samotné smírčí smlouvy byly zakotvené v městském právu, povinnost postavit smírčí kříž ale nikoliv. Více než 50% u nás nalezených smírčích smluv neobsahuje žádnou zmínku o smírčích křížích a to je jeden z důvodů, proč je povinnost postavit smírčí kříž založena na obyčeji, ne na právním předpisu. Stejně stanovisko musím mít k otázce souvislosti geografického rozšíření smírčích křížů a rozšíření magdeburského práva. V magdeburském právu se vyskytuje institut narovnání a usmíření trestných činů, není zde ale žádná zmínka o smírčích křížích. Jedná se o obyčejové právo společně s vlivem společenské morálky a katolické církve.

Ve střední části své práce jsem se snažil co nejstručněji obsáhnout vývoj soudnictví v Čechách od Velké Moravy po Koldínův zákoník s důrazem na trestní soudnictví. Zvláště jsem se také zabýval vývojem městského práva a jeho kodifikacemi. Koldínův zákoník opravdu ukončil používání institutu smírčích křížů a tím vedl také k zániku praxe jejich stavění. Sjednáním městského práva a posunem k veřejné iniciativě stíhání trestných činů, společně s kategorickým vymezením trestů, Koldínův zákoník nedával možnost institut smírčích křížů uplatnit.

Seznam použitých pramenů

Archiv města Plzně, Liber emptio et venditionum, inv.č. 212, sg. 1 c 15, f. 89r.

Archiv města Plzně, Liber emptio et venditionum, inv.č. 214, sg. 1 c 19, f. 19.

SÚA Praha, fond Johanité.

Seznam použité literatury

30 let společnosti pro výzkum kamenných křížů. Muzeum Aš, kamenné kříže. [online]. Citováno: 10.3. 2013. Dostupné <http://www.muzeum-as.cz/kammenne-krize>.

ADAMOVIČ, K. a kol. *Dějiny českého soudnictví do roku 1938*. LexisNexis, Praha, 2005.

ČELAKOVSKÝ, J. *Privilegia měst Pražských*, Praha, 1886.

DREIHAUSEN, W. *Die Alten Steinkreuze in Böhmen und Sudetengau*. Reichenberg-Leipzig 1940.

FRANCEK, J. *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha, 1999.

FRANZ, A. Alte Steinkreuze und Kreuzsteine in Mähren. in: *Mitt. d. k.k. Central-Commission z. Erf. und Erh. Kunst und hist. Denkmäler*. Roč. 25. Wien, 1899.

HANĚL, J. J. *O vlivu práva německého v Čechách a na Moravě*. 1874.

HLAVÁČEK, I. *Zákonodárné dílo Pavla Kristiána Koldína z Koldína a městská diplomatika*. In: *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*. sborník příspěvků z mezinárodní konference uspořádané právní fakultou UK ve dnech 25. – 27. září v Praze, Univerzita Karlova, Praha, 1982.

HEIMLICH, M. *Der Ursprung der mittelalterlichen Steinkreuze*. in: *Mitt d. Schlesische Gesellschaft für Volkskunde*. díl 34. Breslau, 1934.

JIREČEK, J. *Práva městská království Českého a markrabství Moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína*. 5. vydání, Praha, Věšhrd, 1876.

KAREL starší ze Žerotína. *Spisy Karla staršího ze Žerotína*. Oddělení první. Žerotínovi zápisové o soudě panském. Svazek první. Brno, 1866.

KLABOUCH, J. *Staré české soudnictví*. Praha, 1967.

KOZAR, M. *Smírčí kříže*. Brno, 2009. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Historický ústav. Vedoucí práce: MALÝ T.

KREUZ, P. *Postavení a působnost komorního soudu v soustavě českého zemského trestního soudnictví doby předbělohorské v letech 1526-1547*. Praha, 2000.

MALÝ, K. *České právo v minulosti*. Praha, 1995.

MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přepracované vydání. 2006.

MANN, T.J. *Sühnkreuze, Bildstöcke und Galgen als Zeichen mittelalterlicher Rechtspflege im Kr. Schweidnitz*. in: *Heimatkalender der Kr. Schweidnitz*. Schweidnitz: 1939.

MENŠÍK, J. z Menštějna. *O mezech, hranicích, soudu a rozepři mezní*. 1600.

PALACKÝ, F. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*. Praha, 1921.

PALACKÝ, F. *Archiv Český III*, Praha, 1844.

PRECLÍK, V. *Smírčí kameny*. Praha, 1990.

PRECLÍK, V. *Kameny pokání*. 1992. s. 251. URFUS V. Doslov.

RUND, P. *Smírčí smlouvy – rešerše*. Aš, 1996.

SEDLÁK, V. *Záhadné kříže*. Velké Opatovice, 1969.

SCHEER, A. *Krzyże Pokutne Ziemi Swidnickiej*. Swidnica: TRZS, 1987.

ŠULC, P. J. *Krvavý sněm v Praze*, Praha, před rokem 1930.

URFUS, V. *Smírčí kříže jako památky středověkého soudnictví*. Zprávy chebského muzea a okresního archivu, 6/1992.

URFUS, V. a kol. *Kamenné kříže Čech a Moravy*. 2. vydání. Praha, 2001.

VÍT, J. *Usmíření vraždy v Křínově roku 1548*. *Sborník chebského muzea 1998*, Cheb 1999.

Seznam obrázků v textu

Obrázek č.1. Převzato- *Kamenné kříže Čech a Moravy*. 2. vydání. Praha, 2001. s. 17.

Obrázek č.2. Převzato- *Kamenné kříže Čech a Moravy*. 2. vydání. Praha, 2001. s. 18.

Obrázek č. 3. Převzato- KOZAR, M. *Smírčí kříže*. Brno, 2009. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Historický ústav. Vedoucí práce: MALÝ T. s. 16.

Obrázek č. 4. Převzato- KOZAR, M. *Smírčí kříže*. Brno, 2009. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Historický ústav. Vedoucí práce: MALÝ T. s. 17.

Obrázek č. 5. Převzato- KOZAR, M. *Smírčí kříže*. Brno, 2009. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Historický ústav. Vedoucí práce: MALÝ T. s. 18.

Obrázek č. 6. Převzato- KOZAR, M. *Smírčí kříže*. Brno, 2009. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Historický ústav. Vedoucí práce: MALÝ T. s. 19.

6 Resume

The main task of this thesis is to describe origin, development and disappearance of reconciliation crosses, its connection with the town law, especially with the Magdeburg Law. The thesis also deals with development of the medieval criminal jurisdiction.

There is no doubt that reconciliation treaties are based on Magdeburg Law, but in that there is no mentioning of reconciliation crosses. They are based on common law, which was influenced by medieval conventions and church. By breaking the law, the perpetrator was also doing an offense against the God's bidding. That is the reason, why there is so much emphasis on repentance in reconciliation treaties.

The thesis also describes development of medieval jurisdiction from times of the Great Moravia to the Koldin's code. It also focuses on town law and its codifications.

Another importance was the connection of the Koldin's code to reconciliation treaties. After the Koldin's code started to be generally used in the Lands of the Czech Crown, the reconciliation treaties were no longer used, because the Koldin's code changed punishments for murders and eliminated the option of concluding reconciliation treaties as a part of the punishment.